

LUND UNIVERSITY

Konsolideringen av nya vetenskapliga fält. Exemplet forskning i socialt arbete

Brante, Thomas

Published in:
Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet

2003

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brante, T. (2003). Konsolideringen av nya vetenskapliga fält. Exemplet forskning i socialt arbete. I *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet* (Vol. Högskoleverkets rapportserie 2003: 16R, s. 135-197). FAS.
<http://www.fas.se/upload/dokument/publikationer/pdf/socialarbete.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete

Thomas Brante

Forskningsområdet socialt arbete etablerades formellt i Sverige 1977 och den första professuren tillsattes 1979. Det skedde vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg och dess förste innehavare var Harald Swedner. Därefter har ämnet växt snarast explosionsartat, vilket har inneburit att forskning i socialt arbete förekommer vid de flesta universitet i Sverige samt vid högskolor och statliga och kommunala myndigheter. I mitten av 2002 fanns 15 lärostolsprofessurer, 11 befodringsprofessorer, 30 docentkompetenta lektorer, 5 forskarassistenter, 140 lektorer och 135 aktiva doktorander.²⁵

Det föreligger numera åtskilliga rapporter och utvärderingar av ämnets organisatoriska utveckling, anknytningen till socionomutbildningen, med mera. Det är dock mer tunnsått med studier av *forskningen* inom ämnet, i synnerhet dess intellektuella eller kognitiva inriktning. Det kognitiva innehållet kan naturligtvis kartläggas på flera sätt, t.ex. via forskningsrapporter, artiklar och böcker, genom doktors- och licenciatavhandlingar, CD-uppsatser, och/eller genom forskarutbildningens kurser och litteratur (se Dellgran och Höjer, 2000 för en genomgång).

För 15 år sedan skrev jag en artikel med titeln ”Konstitueringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete”. Artikeln tog upp en rad faktorer som bidrog till uppkomsten av ämnet såsom yrkeskårens strävan efter professionalisering och myndigheters önskan om fördjupade kunskaper om sociala problem. Forskning i socialt arbete klassificerades som en hybridprofession eftersom den är ett försök att skapa en mer eller mindre ohelig allians mellan välfärdsstatens, akademins och politikens

25. Siffrorna är osäkra och stämmer inte helt med liknande uppgifter på andra ställen i denna rapport. Det kan bero på att de härrör från olika tidpunkter eller berör urval av institutioner. Det är mycket svårt att få fram exakta uppgifter om detta, bland annat därför att personernas kopplingar till institutionerna kan omfatta allt från heltid till korta adjungeringar; det sker ständigt stora förändringar.

professioner trots att dessa bygger på olika rationaliteter, vilket brukar betyda att en typ av rationalitet kommer att dominera.

Artikeln primära syfte var dock att undersöka just hur ett nytt ämne får sin kognitiva inriktning: kunskapsobjekt, metoder, teorier, målsättningar, fakta, kort sagt att försöka ringa in ämnets forskning. Jag skrev – lite väl socialkonstruktivistiskt kanske – att ett ämne vid begynnelsen ”bidrar till att skapa ett nytt område av verkligheten.” Meningen med uttrycket var att understryka att de då nya professorerna stod inför den angenäma men svåra uppgiften att utforma ämnets framtid, inför vilken det fanns en mängd olika möjligheter.

För att utreda hur ämnet fick inriktning och innehåll intervjuade jag de dåvarande fyra professorerna, Harald Swedner, Göteborg, Hans Berglind, Stockholm, Bengt Börjeson, Umeå och Sune Sunesson, Lund, och lät dem berätta om socialt arbetes kärna med mera. Dessa fyra färgstarka personligheter presenterade fyra i många avseenden olika paradigmatkandidater för forskning i socialt arbete, mer om detta nedan.

I denna artikel används i jämförande syfte samma tillvägagångssätt. Situationen inom forskningen återspeglas främst genom intervjuer i samtalsform med de 15 lärostolsprofessorerna. Antagandet bakom detta metodval är då som nu att just dessa personer har positioner som ger extra goda möjligheter till överblick avseende såväl historiska och framtida utvecklingsförlopp som insikter om den nutida situationens komplexiteter, problem och möjligheter. Vidare innebär positionen stora möjligheter att genom sakkunnigutlåtanden, doktorandkurser, handledning, deltagande i fonder för fördelning av forskningsmedel med mera, kontrollera och styra forskningsinnehållet. Man kan sätta gränser för vad som faller utanför ämnet och peka ut ämnets kärna. Dessutom ger intervjumetoden utrymme för följdfrågor vilket är ett sätt att komma förbi de standardiserade svarens ibland bedrägliga klarhet.²⁶

Samtidigt är det naturligtvis så att professorernas åsikter, beslut och agerande endast är en kausal faktor bland många andra. Frågan om vilket genomslag en professor har beror på institutionens storlek, andra professorer och övriga yrkesgrupper vid samma institution, resurser, svensk

26. Intervjuerna tog oftast formen av dialog mellan mig och respondenten. Jag ställde frågor, men så småningom utvecklade sig mötena också till samtal. Det är möjligt att det finns en intervjuareffekt eftersom de flesta respondenter läst min tidigare undersökning och även därför att jag personligen känner flera av dem; vilken betydelse detta kan ha haft i de olika fallen är dock omöjligt att besvara.

forskningspolitik och mycket annat. Föreliggande studie försöker inte väga professorers faktiska betydelse för ämnets utveckling utan endast deras åsikter i en rad centrala frågor. Studien är tänkt att dels ge information om professorskollektivets ”åsiktsstruktur”, dels utgöra ett bollplank för reflektion kring ämnets natur och framtida vägar.

De 15 professorer som ingår i denna studie är: Rosmari Eliasson-Lappalainen och Sune Sunesson, Lund, Tapio Salonen, Växjö, Margareta Bäck-Wiklund, Sven-Axel Månsson och Karin Sonnander, Göteborg, Lars Oscarsson, Örebro, Bengt Starrin, Karlstad, Anders Bergmark, Sven Hessel och Mats Thorslund, Stockholm, Stina Johansson, Raphael Lindqvist och Lennart Nygren, Umeå, Åke Bergmark, Östersund. Av dessa har 8 sin bakgrund i (doktorsexamen i) sociologi, 2 i psykologi och 5 är egna produkter, utbildade inom socialt arbete. Fortsättningsvis betecknas professorerna med siffror. Syftet är inte att upprätta konfidentialitet – ingen av respondenterna brydde sig om detta, och den initierade kan säkert räkna ut vem som döljer sig bakom en viss siffra – utan att markera att de deltar i egenskap av ämnesrepresentanter, inte personer. Namn används dock då jag också använder någon av deras skrifter.

En arbetshypotes i denna studie som är motiv till titeln är att ämnet forskning i socialt arbete genomgått ett första stadium och nu är inne i ett andra, och att stadierna har olika karakteristika. Konstitueringsfasen utmärks av ett starkt behov bland ämnesföreträdarna att på olika sätt legitimeras ämnet, att definiera det och markera gränser mot andra ämnen för att därmed självständiggöra disciplinen. Under konsolideringsfasen är dessa behov inte lika starka och företrädarna kan i större utsträckning ägna sig åt uppbyggnad och organisering av den egna institutionen, utveckla samarbete, handleda och kanske också hinna med att bedriva egen forskning; basen börjar bli säkrad, ämnet är allmänt erkänt och får en självklarhet som skapar trygghet.

Att analysera en vetenskaps kognitiva innehåll är en vetenskapsteoretisk uppgift. Vetenskapsteorin ger möjlighet att betrakta ett ämne som forskning i socialt arbete från ett övergripande, distanserat perspektiv och det blir lättare att nå en helhetsbild. Artikeln inleds därför med ett förslag till en vetenskapsteoretisk begreppsapparat som syftar till att möjliggöra kategoriseringar av och jämförelser mellan de grundläggande komponenterna i all vetenskap. Denna används i nästa steg för att kategorisera och analysera forskning om socialt arbetes teoretiska och empiriska beståndsdelar.

Artikeln består av två huvuddelar. Del I är i första hand en sammanställning av resultaten samt kortare kommentarer till dessa. Den inleds

med en presentation av några vetenskapsteoretiska begrepp för kategorisering och analys av vetenskapen i allmänhet. Dessa används i nästa steg för att sortera intervju svaren. Del II består av en så kallad reflektion över resultaten där forskning i socialt arbete placeras i en större kontext. Frågor om förhållandet mellan teori och praktik, vetenskap och utredning, tillämpad vetenskap med mera tas upp till diskussion.

Del I. Komponenter och visioner

Varje empirisk vetenskap, liksom de flesta kognitiva system, består av ett antal komponenter. Det föreligger en angiven del av verkligheten som studeras (man kan också säga att en vetenskap konstruerar ett kunskapsobjekt att studera, se vidare nedan), det finns vissa föreställningar om hur detta rent principiellt måste gå till, det finns tekniker för att observera och inter文enera i objektet, det finns teorier som förklarar och det finns en uppsättning signifikanta fakta. Kunskapsproduktionen består av att föra samman dessa komponenter.

I sin diskussion om vetenskaperna skriver Thomas Kuhn (1970) ungefär detsamma genom att likna vetenskaplig verksamhet vid pussellösning. Vid varje tidpunkt finns ett antal bitar som skall passas ihop enligt vissa bestämda regler, och man vet i allmänhet att det finns en lösning på pusslet. Metaforen är bra, men till skillnad från Kuhn skulle jag vilja säga att läggandet av pusslet ibland sker med ur det ortodoxa pussellösandets synvinkel oegentliga metoder som att omdefiniera vissa begrepp (såga litet i bitarna), reducera ett begrepp till ett annat (slänga bort bitar som verkar överflödiga eller är omöjliga att passa in) ändra problemet (försöka lägga ett delvis annat pussel, dvs. vara originell, men inte alltför originell, dvs. excentrisk), och det finns forskare som till sist inte drar sig för att ta fram hammaren. Robert Nozick (1986:11) använder en liknande metafor: Man ”klämmer på saker och ting för att de skall passa in i en perimeter av en viss form och storlek. Man trycker och klämmer in materialet på den fastställda ytan ... man skär bort hörnen så att de skall passa in ... det som inte får plats kastar man så långt bort att det inte märks.”

Kuhns metafor är härledd ur de exaktare vetenskapernas historia. Samhällsvetenskaperna liknar ofta vad Nozick beskriver angående moralfilosofin, dvs. omsättningen av begrepp, liksom avsaknaden av exaktare definitioner av centrala begrepp, är om inte notorisk så ändock vanligt förekommande. Likväl karakteriseras även samhällsvetenskaperna av att de innehåller ett antal grundläggande pusselbitar eller komponenter. Jag urskiljer åtta komponenter, och inleder med att beskriva dessa i allmänhet varefter jag tillämpar dem på forskning i socialt arbete.

En vetenskapsteoretisk referensram

De åtta komponenterna nedan är kategorier; till den vetenskapsteoretiska verksamheten hör givetvis att diskutera och bestämma deras innehåll,

dvs. att "zooma in" varje kategori i syfte att införa fler distinktioner och undersöka deras detaljer för att få dem att passa varandra.

1. *Paradigm*, det eller de historiska verk som har givit upphov till en speciell forskningstradition.
2. *Kunskapsobjekt*, den för tillfället rådande föreställningen om ämnesområdets innehåll, dvs. de element och relationer man studerar.
3. *Epistemologi*, övertygelser om den sanna eller korrekta kunskapens natur och hur man når den, ofta uttryckt i filosofiskt grundade -ismer och -logier.
4. *Metod*, de tekniker och bevisföringsregler med vilka kunskap om elementen och relationerna i kunskapsobjektet utvinnes och legitimeras.
5. *Teori*, de begreppssystem eller vetenskapliga diskurser som syftar till att förklara eller tolka kunskapsobjektet.
6. *Signifikanta fakta*, observationer som är av relevans för att utveckla, bekräfta eller vederlägga vetenskapliga teorier.
7. *Sociopolitisk kod*. Denna kategori införs för att markera att vetenskapen inte är oberoende av omgivande sociala, politiska, ekonomiska och kulturella förhållanden. En vetenskap kan vara i harmoni eller disharmoni med dess omgivning vad avser sådant som forskningsresultatens och forskarsamhällets politiska lämplighet, ekonomiska angelägenhet, moraliska korrekthet etc.

I varje vetenskaplig disciplin tenderar dessa sju faktorer att tillsammans bilda en sluten, självförstärkande cirkel eller spiral, en relativt diskret enhet. Detta beror på att de anpassas till varandra. Teorier anpassas till kunskapsobjektets innehåll, metoderna utformas så att de skall producera data som är relevanta för teoriutvecklingen. Det är också ibland så att potentiellt falsifierande data antingen negligeras eller föranleder modifieringar av den använda metoden, eller nyanseringar av teorin. Åtgärderna innebär att faktorerna matchas att närmare passa varandra och den sociala omgivningen, speciellt om det rör sig om en vetenskap vars ambition

är att vara tillämpbar. Tendensen att försöka rensa bort motsättningar och tvetydigheter för att skapa en harmonisk enhet mellan en vetenskaps komponenter är en sammanbindande mekanism som jag kallar *strävan efter koherens*.

Att vetenskapliga tänkesätt tenderar att bilda relativt diskreta enheter är uppenbart inte minst inom de samhällsvetenskaper som innehåller skilda traditioner eller skolor. Många ämnen präglas av interna konflikter, som t.ex. motsättningar mellan behaviouristiska och psykoanalytiska inriktningar inom psykologin eller mellan interaktionistiska och funktionalistiska traditioner inom sociologin. Relationen mellan rivaliserande traditioner innehåller ofta element av inkommensurabilitet; vad som räknas som signifikanta fakta eller genuina argument i en skolorbildning kan uppfattas som nonsens av en annan skola, vilket illustrerar respektive skolas tendens att bilda självförstärkande cirklar.

Strävan efter intern koherens är dock bara en av de drivkrafter som styr det vetenskapliga arbetet. Vetenskapens målsättning är att beskriva och förklara verkligheten, och utvecklingen av metoder, datainsamlings-tekniker, modeller och teorier är systematiska medel att öppna (delar av) verkligheten så att vi kan nå korrekt kunskap om den. Medlen kan sammanfattas som intervention (t.ex. laboratorieexperiment och aktionsforskning) och representation (t.ex. observationer) i syfte att göra det möjligt för verkligheten att säga ja eller nej eller "möjligen" – försök igen! Om medlen är effektiva erhålles en isomorf mellan begrepp och yttervärld. Till strävan efter koherens bör därför läggas mekanismen *strävan efter korrespondens*. Vi bör alltså till pusselbitarna också tillfoga:

8. *Verklighet*, de egenskaper i delar av verkligheten som forskningen på olika sätt interagerar med.

Vetenskaper strävar efter att ange vad som är korrekt kunskap, vad vi kan lita på, och tvärtom vad som är nonsens. De ovan angivna komponenterna, som binds samman av de övergripande mekanismerna koherens och korrespondens, är de väsentligaste för att förklara en vetenskaps kunskapspåståenden och sanningsanspråk. Jag presenterar nu varje kategori närmare och tillämpar resonemanget på forskning i socialt arbete.

Paradigm

Allmänt:

Paradigm betyder ”böjningsmönster.” Inom vetenskapsteorin betecknar det ett eller flera vetenskapliga verk som för en tid anger hur forskningen inom området skall utföras eller ”böjas”. Ett paradigm måste vara tillräckligt attraktivt för att locka till sig utövare och samtidigt så pass öppet att det finns intressanta problem att arbeta med. Jag låter här ”paradigm” beteckna konkreta arbeten som varit *historiskt konstituerande* för ett ämne.

Exempel på sådana paradigm är de vetenskaper som etablerades med Newtons *Principia Mathematica* och Daltons *New System of Chemical Philosophy*, Einsteins speciella och allmänna relativitetsteori, Darwins *The Origin of the Species*, Watson och Cricks arbete om DNA-spiralen. Inom sociologin är klassiker som Marx *Kapitalet*, Webers *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, Durkheims *Självmodet*, och även modernare verk som Talcott Parsons *The Social System* välkända utgångspunkter för senare forskning. Ett paradigm kan således definieras som ett vetenskapligt verk som för en tid ger upphov till ett speciellt slag av ”pussellösande” forskningstradition, eller forskningsprogram i Imre Lakatos mening där det finns en relativt oföränderlig hård kärna och en föränderlig periferi. Kunskapsobjekt som härrör ur paradigm formar typiska vetenskapliga skolor, som t.ex. marxism, symbolisk interaktionism eller funktionalism inom sociologin.

Forskning i socialt arbete:

En första fråga till respondenterna gällde huruvida de kan urskilja några motsvarande historiskt konstituerande verk inom forskning i socialt arbete. Svaren kan grupperas i tre. Den första gruppen säger helt enkelt nej – det finns inga. Orsaken är att forskning i socialt arbete är ett nytt universitetsämne, institutionaliserat först 1977, och detta skedde inte på grund av någon pressande teoretisk fråga, utan ämnet är ”Ett resultat av diverse påtryckningar och förhandlingar, ett politiskt betingat beslut att ämnet skulle inrättas.” (Prof 12). ”Det är en tilldelad uppgift, statsmakten skapade ämnet ... det kom till i en slags politisk facklig allians. Vi har inte och bör inte heller utveckla något paradigm eller dylikt.” (Prof 2). Att det inte är inom – utan utomvetenskapligt tillkommet förklarar avsaknaden av historiskt konstituerande arbeten eller förebilder.

En annan typ av svar, speciellt från nyligen tillsatta professorer, var att man helt enkelt inte visste: ”Jag har inte den överblicken.” (Prof 7). ”Jag

saknar sådana bakåtkunskaper” (Prof 9). ”Allt jag kan komma på är klassiska sociologiska texter.” (Prof 15). ”Jag kan inte komma på några och tror inte heller att man med fog kan peka ut något” (Prof 14).

Några respondenter hade dock förslag. Till de mer intressanta hör att koppla teoretiska perspektiv till svensk utredningsverksamhet, dvs. forskning i socialt arbete utvecklas i en kombination mellan två starka traditioner. Å ena sidan har vi traditionen med socialrapportering, levnadsnivåundersökningar, låginkomstutredningar osv. Inom fattighetsforskningen är ”Rowntrees studier en sorts förebild, inom arbetslöshetsforskningen har vi Jahoda och Lazarsfeldts studier. Dessa sorters rätt fältbaserade studier har varit förebilder.” (Prof 12).

”De flesta av oss har i bakhuvudet en forskningstradition som sysslar med ojämlikheterna i samhället. Det börjar i England med t.ex. Peter Townsends *Poverty in the United Kingdom*, Titmuss förstås, men också den svenska låginkomstutredningen. En annan är forskning om kategoriserings- och definitionsprocesser, gallringsprocesser som kan tillämpas för att förstå myndigheters agerande, t.ex. stigmatiseringsteorier, stämplingsteorier. Det ser man ju också i avhandlingarna. Goffman återkommer ofta, men också den allmänna tankeramen symbolisk interaktionism och Chicagoskolan.” (Prof 5).

Kombinationen av sociologisk teori med offentliga utredningar är alltså ett möjligt paradigm inom forskning i socialt arbete. Ytterligare ett försök att ange paradigmatiska verk är att fundera på vad som öppnar eller möjliggör en ny tankeram: ”Aichhorn och Neills arbeten. De tvingar fram ett nytt tänkesätt. Gustav Jonsson hade aldrig kunnat sätta igång med Skå om inte Eichhorn och Neill hade lärt honom att det går att tänka på ett annat sätt.” (Prof 6).

Sammanfattningsvis tycks det dock stå klart att det inte finns några entydiga paradigmatiska verk i bemärkelsen klassiska inomvetenskapliga ”böjningsmönster” inom forskning i socialt arbete. Ett svar är därför naturligtvis att förneka förekomsten eller önskvärdheten av paradigm. En annan typ av svar är att ange paradigmliknande kandidater, öppnande verk, och då går uppenbarligen tankarna till klassiska och nyare sociologiska teorier. Så om man fokuserar forskning i socialt arbete som utredning tillkommet genom externa påbud ger man svar av typ ett, om man i stället betonar ämnets akademiska karaktär ger man svar av den senare typen, men hamnar då vanligen i andra, klassiska ämnen som sociologi eller psykologi. Ett intressant alternativ är att försöka kombinera dessa

båda traditioner, men vi väntar på det verk som lyckas förena sociologisk teori med utredningar på ett paradigmatiskt, stilbildande sätt.

Kunskapsobjekt, kärna, periferi och gräns

Allmänt:

Begreppet kunskapsobjekt kan ges flera olika definitioner. Det är en filosofisk term som betecknar en teoretiskt definierad storhet placerad mellan teori och verklighet, eller mellan teori och observation. Begreppet används ibland också som synonymt med vad Lakatos kallar en forskningstraditions hårda kärna; det, som är grunden för en viss skola eller ett ämne och kring vilket forskningen cirklar. Det är i kärnan de stora uppgifterna och utmaningarna föreligger. En än enklare betydelse av begreppet kunskapsobjekt är ”föreställning om ämnesområde.” Här närmar vi oss den vardagliga innebörden, översättbart till studieområde, territorium, den del av verkligheten ett ämne studerar eller dylikt.

Forskning i socialt arbete: kärna, periferi och gräns i teorin

Respondenterna i denna studie fick båda möjligheterna, dvs. en fråga gällde forskning i socialt arbetes kunskapsobjekt eller dess kärna och periferi. I allmänhet förstod man begreppet i den senare betydelsen. Åter kan svaren grupperas i tre varianter som inte är ömsesidigt uteslutande. Den första typen av svar är helt enkelt att studieobjektet är sociala problem. Sociala problem avgränsas i nästa steg ofta genom uppräknings, t.ex. att kärnan är: ”a) Hur folk försörjer sig, fattigdom, utslagna, b) avvikande problematiken, dvs. marginalisering och därmed normalitet, och c) barnens villkor.” (Prof 8). Forskarens uppgift är att uppmärksamma och ”synliggöra” problemen: ”Vi lever i ett postindustriellt samhälle och det är viktigt att vi är väldigt känsliga och snappar upp problem, kartlägger dem, identifierar dem och i viss mån också diskuterar lösningar.” (Prof 13).

Detta svar har nackdelen att man skjuter definitionsfrågan framför sig, förlägger den till det icke-definierade begreppet ”socialt problem.” Genomgående betonas också att detta objekt är föränderligt och svårångat. I en nyutkommen bok företar Anna Meeuwisse och Hans Swärd en ingående diskussion som avslutas med konstaterandet av dilemmat att ”det inte finns något givet svar på frågan vad ett socialt problem är, trots att sådana onekligen existerar både i föreställningsvärlden och i ’verkligheten’.

Därför måste vi undersöka betydelsen varje gång begreppet används.” (Meeuwisse och Swärd 2002:53. Se också Bergmark 1998:145–9 för en förtjänstfull uppställning av definitionsförslag).

I den andra typen av svar definieras ämnet genom det som är utsatt för myndigheters åtgärder, t.ex. att kärnan är: ”Rent deskriptivt blir det vad som pågår under namnet socialt arbete. Sådant som lyder under socialtjänsten. Det är vad folk sysslar med.” (Prof 11). ”Relationen klient – myndighet. Försäkringssystem, omsorgsorganisationer, de är våra objekt.” (Prof 7). ”Det är ett tilldelat fält från statsmakterna, dvs. socialt arbete som praktikfält.” (Prof 2). ”Ämnet är analogt med pedagogik. Pedagogik studerar skolan. På samma sätt studerar socialt arbete det sociala arbetets praktik.” (Prof 15). Nackdelen med en sådan i och för sig bekväm definition är naturligtvis att forskningen underställs myndigheternas föränderliga politik; forskningens kärna blir en beroende variabel, avhängig historiska konjunkturen.

Ett tredje sätt att besvara frågan om kunskapsobjekt är att placera det samma i ett större historiskt och socialt sammanhang: ”Man måste contextualisera. Ämnet har tillkommit av och inom välfärdsstaten, och har höga ambitioner eftersom det är en välfärdsstat som förutsätter att man skall ha generell välfärd till alla. Staten sätter upp regler för hur man skall vara – exempelvis genom föräldraförsäkringen, pappamånader osv., alltså en normering i vår välfärdsstat. Det är politik, och det är inom det fältet socialt arbete rör sig. (Prof 13).

Forskning i socialt arbete placeras i välfärdsstatens kontext och det handlar om att å ena sidan studera hur problem behandlas av myndigheter, å den andra att själv identifiera problem. En rejäl contextualisering ges av professor Sune Sunesson, som i ett originellt svar börjar i 1500-talet och urskiljer två faser.

”Min grundidé är att det finns två institutionella historiska komplex som vuxit fram. Det första är 1500-talsdiskussionen, det som bryter mot medeltiden, då man organiserar fattigvården och den blir en kommunal angelägenhet. Fattigvårdslagarna kommer till och man börjar den första typen av organiserat tänkande kring fattigvård, arbetslöshet. Man börjar dra upp gränser för vilka som hör till och inte hör till kommuner och områden därför att fattiglagarna är gränssystem. Man börjar fundera över de här sakerna och så bygger man upp många av de moderna institutionerna, den moderna lagstiftningen. Socialtjänstlagen är fortfarande strukturellt sett ganska lik 1500-talets lagstiftning.

Den andra fasen, under 1800-talet, är barnvårdslagar, hälsovårdslagar, alkoholistlagar, skyddslagar som också finns på arbetsmarknadssidan. De uttrycks genom olika system där man beivrar detta, barnvårdssystem och inspektionssystem som ser till att folk i och med dessa lagar inte kommer till skada eller så.

Nästa fas, under 1900-talet, är reflektionen kring och kritiken av dessa system: de auktoritära anstaltssystemen, samt kritiken mot de i förväg fixerade bestämmelserna om vad som är problem och vad som inte är det.

Så utvecklingen mellan 1510–90 och mellan 1780–1900 är de två teman som professurerna i socialt arbete skall hålla på med.” (Se vidare Sunesson, 2002).

Enligt Sunesson bör forskning i socialt arbete således förstås som effekter av två *topiker*; program och organisering för att lösa problemet fattigdom samt program och organisering relaterade till ”upptäckten av befolkningen”, dvs. statens ambition att kartlägga för att åtgärda sådant som hälsa, barnadödlighet, självmord, expanderande födelsetal osv. I och med att dessa topiker materialiseras till institutioner så är de också vetbara, det blir möjligt att studera och reflektera över dem. Den moderna forskningen utvecklar kunskap och kritik relaterade till dessa båda teman, dvs. kritik av å ena sidan anstaltssystemen, å andra sidan föreställningar om normalitet och avvikelse. I denna mening liknar forskning i socialt arbete ämnen som kriminologi, pedagogik och psykiatri; de möjliggörs på grund av konstruktionen av systematiska praktiker som kriminalvård, skola och mentalsjukhus. Under 1900-talet uppkommer fler topiker. Sunesson anger 3) problematiseringen av begreppet ”socialt problem”, 4) reform- och socialpedagogik, kritik av de stora förvaringsanstalterna, 5) relationen mellan socialarbetare och klient. Ytterligare tre topiker eller särskilda forskningsämnen på frammarsch är 6) missbrukare, 7) handikapp och funktionshinder, och 8) äldre (Sunesson, 2000:276–280.)

De tre typerna av avgränsning är inte nödvändigtvis ömsesidigt utslutande men har skilda implikationer för vad forskning i socialt arbete bör innebära. I det första fallet – objektet är sociala problem – bestämmer forskarna själva vad som utgör ett socialt problem (även om autonomi och möjligheterna begränsas av sådant som anslagsbeviljande myndigheter). I det andra fallet – det sociala arbetets praktik – studerar forskarna det som myndigheter och socialarbetare utser till och behandlar som sociala problem, dvs. relationen mellan behandlare och behandlad. Praktikfältet

bestämmer, forskarna följer efter med konsekvensanalyser och råd. Den första avgränsningen är i större utsträckning internt bestämd, den andra i större utsträckning externt bestämd. I det tredje fallet framstår sociala problem, myndigheter och forskning som mer eller mindre determinerade delar av en större utvecklingsprocess. Inget egentligt kunskapsobjekt anges för de tidiga topikerna utan snarare de historiska möjlighetsbetingelserna för ett kunskapsobjekt, eller med anglosaxisk vokabulär: de nödvändiga men ej de tillräckliga villkoren för forskning i socialt arbete.

Det allmänna intrycket från svaren på frågan om kunskapsobjekt, kärna och gränser i den aktuella studien är att många respondenter inte ville eller kunde avgränsa området på ett preciserat sätt. Man betonade i stället flexibiliteten. Ett typiskt svar är: "Vi lever i ett samhälle som förändras ... Därför är det väldigt svårt att precisera ämnets kärna. Det är svårt att säga att det skall vara det eller det." (Prof 1). Detsamma gäller frågan om ämnets gränser. Det finns en ovilja att sätta någon gräns: "Det är historiskt föränderligt ..." (Prof 1), "Jag tycker inte att man skall ha någon definition, det är min åsikt." (Prof 14). På min lite sura invändning att forskare i socialt arbete väl ändå inte sysslar med kvantfysik framkom motvilligt några markeringar. En respondent menade att rent biologiska aspekter på människan ligger utanför ämnesområdet. En annan avskärmade mot det normativa: "Vi är ett empiriskt ämne – vi skall ha intresse för den sociala verkligheten. Det ligger i min grundläggande syn att jag inte tycker att vetenskapen eller forskningen kan ge praktiska lösningar eller ens säga vad som är ont eller gott. Syftet är inte att tala om för folk med pekpinna hur dom skall göra." (Prof 11).

Jämförelse med tidigare avgränsningar

De svårigheter och den frustration som ådagalägges i många av svaren på frågan om forskningens objekt kan jämföras med de fyra första professorernas svar 1987. Även här uttrycktes irritation. Professor Bengt Börjeson menade att det faktum att ämnet initierats externt är närmast katastrofalt: "Det fanns väldigt få inomvetenskapliga krav som backade upp att det blev ett ämne," samt att "Den föreställning som utgår ifrån att det finns ett ämne innebär att man accepterar de här externkriterierna, som jag alltså inte accepterar." Framför allt bör man inte låta den sociala arbetets praktik styra verksamheten: "Om man skulle ställa upp på de här praktikorienterade anspråken så skulle man göra det hela en otjänst, för det skulle innebära att många problemformuleringar blir väldigt snäva,

tillrättalagda, konsensuspräglade och så vidare. Jag tror tvärtom att man kommer fram till de intressantaste övervägandena genom att definiera problemen teoretiskt.”

Börjeson drar sig inte för att ta ytterligare ett steg och förkasta ämnet som sådant:

”Socialt arbete blir aldrig ett ämne som sociologi. Fan vet vad det kommer att bli av det. Jag bekämpade uppkomsten av det och roade mig med att påpeka detta i installationsföreläsningen. Och de planerna har jag inte uppgivit. När jag går i pension skall jag hålla ett föredrag om att avskaffa disciplinen socialt arbete som kunskapsområde. Frågan är om det inte hade varit mer intressant att tvinga svensk sociologi att intressera sig för den här typen av verksamhet, och psykologi också för den delen.” (Ur Brante 1987:41)

Börjeson går således emot majoriteten av dagens professorer i socialt arbete, som definierar ämnet utifrån just det sociala arbetets praktik. I 1987 års studie finner vi emellertid också den direkta motsatsen till Börjesons värdering, uttryckt av professor Hans Berglind. Berglind hänvisar till den officiella ämnesbeskrivningen, som anger att:

”Professuren i socialt arbete är inriktad på studiet av sociala problem och åtgärder för lösning av dessa. Häri innefattas analys av dels orsaker till sociala problem som i vårt samhälle drabbar personer, grupper, lokalsamhällen osv., dels problemens bakgrund i samspelet mellan individerna och deras sociala miljö. Forskningsområdet innefattar vidare analys av olika former för lösningar av sociala problem, utveckling av kunskaper som kan omsättas i förebyggande åtgärder och utformning av åtgärder för den praktiska verksamheten på det sociala området.

Den sociala utbildningens behov och de socialt verksammas erfarenheter skall påverka inriktningen av forskningen i socialt arbete. Forskningen inom professurens område skall organiseras med tanke på att forskningsresultaten skall omsättas i praktisk tillämpning.”²⁷

27. Ämnesbeskrivningen för den första professuren i Stockholm. Senare ämnesbeskrivningar har förkortats. För den första professuren i Lund heter det: ”Professuren i socialt arbete är inriktad på forskning och undervisning rörande orsaker till och åtgärder för att lösa och förebygga sociala problem på olika nivåer i samhället. Forskningen inom professurens område bör organiseras så att forskningsresultaten kan omsättas i praktiskt socialt arbete.”

Berglind ansluter sig till denna instrumentella definition av ämnet. Forskningens problem är att undersöka den ”bristande anpassningen mellan en individ och hans sociala miljö”, eller vidare ”klyftan mellan en faktisk situation och ett idealtillstånd.” Idealtillstånden är de som uttrycks i Socialtjänstlagen, ”Honnörsord som ekonomisk och social trygghet, jämlikhet, medbestämmande osv. Även om dessa officiella värderingar är litet luddiga och motsägelsefulla, så råkar det vara så att jag tycker de är vettiga.” (Ur Brante 1987: 41)

De flesta respondenter i den nya studien tar å ena sidan avstånd från den officiella ämnesbeskrivningen som anses alltför instrumentell, men å andra sidan bejakar man oftast inriktningen mot det sociala arbetets praktik.

Professor Harald Swedner angav ett tredje alternativ vad avser definitionen av forskningens objekt och syfte. Forskningen skall studera själva *interventionen*, ingreppet i missförhållanden, men inte bara det; forskaren skall själv vara aktiv och arbeta för att undanröja sociala problem. Därför är det viktigt att forskaren omfattar ett *aktörsparadigm* som innebär att själva utgångspunkten är en humanistisk inställning och en vilja att ta ansvar för de sämst lottade i samhället. Endast en av dagens respondenter betonar forskningens moraliska sida: ”Vi är det enda samhällsvetenskapliga ämnet som är unikt på det viset att det finns en kärna, dvs. det finns ett *ansvar inskrivet* i vår disciplin att ständigt söka oss till de mest utsatta individerna, grupperna, samhällena osv. på olika nivåer. Det finns inte i våra hjälpvetenskaper.” (Prof 10).

Den fjärde respondenten från 1987, professor Sune Sunesson, angav på den tiden *människobehandlande organisationer* som forskning i socialt arbetes kunskapsobjekt. Samtidigt förkastade även han den officiella ämnesbeskrivningen ovan: ”Man skall alltså syssla med sociala problem och lösningen av dessa. En oerhört aningslös definition, där man över huvud taget inte reflekterar över vad som händer när man utnämner något till problem. Den är i princip oanvändbar.” Forskning i socialt arbetes primära uppgift är att reflektera över ”de här sociala ingenjörskonststrategierna.”

Forskning i socialt arbete som tillämpad eller klinisk sociologi

Ytterligare ett svar på frågan om kärna och periferi är just att definiera ämnet som tvärvetenskapligt och låta kärnan bestå av kombinationen av ett annat ämne och en uppgift, ett socialt problem. Socialt arbete tänkes

omgärdat av hjälpvetenskaper som sociologi, psykologi, pedagogik, statsvetenskap, rättsvetenskap, medicin, biologi med mera. I stort sett samtliga respondenter menar vidare att sociologi är den ojämförligen viktigaste hjälpvetenskapen. På min fråga om forskning i socialt arbete möjligen skulle kunna kallas tillämpad sociologi svarar de flesta också jakande.

Sammanfattningsvis beror vagheten vad gäller både kärna, periferi och gränser på tre faktorer. För det första kommer många av forskningens uppgifter utifrån och man vill inte utesluta för mycket. För det andra leder frånvaron av en stabil kärna eller ett kunskapsobjekt till en naturlig disciplinär uppgiftsö säkerhet. För det tredje definieras ämnet ofta som tvärvetenskapligt vilket innebär att en mängd olika aspekter kan vara relevanta.

Kärna, periferi och gränser i praktiken

De flesta respondenter är tveksamma eller ovilliga att ge någon närmare bestämning av forskning i socialt arbetes kärna och periferi. Flera respondenter ser tvärtom en fördel i att hålla frågan öppen, troligtvis på grund av såväl teoretiska svårigheter som strategiska överväganden. I studien från 1987 var det i stort sett samma sak; de fyra professorerna presenterade sitt ämne som öppet och odogmatiskt, fritt från stängningar.

Vid intervjuer av detta slag uppstår emellertid alltid risken att respondenterna i egenskap av ämnesföreträdare idealiserar sitt ämne. Det finns en regel inom studier av vetenskap som brukar tillskrivas Einstein och lyder: ”Lyssna inte på vad vetenskapare säger att de gör, observera vad de faktiskt gör.”

I 1987 års studie testade jag därför den fria och bekymmerslösa attityden till kärna och gränser genom att analysera några av de sakkunnigutlåtanden respondenterna avgivit. I ett sakkunnigutlåtande *måste* den sakkunnige dra gränser och upprätta en rangordning, det ingår i tjänsteåtagandet. Det framkom att respondenterna i rollen som sakkunniga uttryckte mycket bestämda uppfattningar om vad god forskning i socialt arbete är, och framför allt vilka områden som tillhörde disciplinens kärna och vilka som betraktades som marginella eller utanför ämnet. Just ”centralitet” var ett tungt diskriminerande argument. Det fanns alltså en klar diskrepans mellan professorernas roll som vetenskapsideologer och som vetenskapskontrollanter, -domare.

Analysen av sakkunnigutlåtanden i den tidigare studien visar att den infallsvinkel eller hållning de sökande antar i sin forskning ofta var avgö-

rande. För åtminstone några av dessa professorer var det klart meriterande att använda hermeneutiska metoder och ett reflekterande, gärna etiskt förhållningssätt. En sökandes ”ständiga brottnig med värdeproblemen, de etiska frågorna” bedömdes mycket positivt, liksom även att ”ställa sig på klientens, den utsatta människans, sida.” Vidare var det meriterande att stå för en ”överskridande förståelse av det sociala arbetets negationer och ofruktbara bestämningar,” och att ”problematisera det sociala arbetets praxis,” samt att t.ex. bygga upp en behandlingsmetod för psykoterapeutiskt arbete som ”präglas av demokratiska och humanistiska värderingar” och arbeta hermeneutiskt, med förändringsaspekten i fokus.

Forskningsområden som psykosocialt arbete och organisationssociologi, samt forskning som behandlar sådana problem som ”är relevanta för det praktiska sociala arbetet” tillhörde kärnan. Utanför kärnan återfanns bland annat ”community studies”, t.ex. studier av de sociala konsekvenserna av företagsnedläggelser; studier av livsformer i små lokalsamhällen; analyser av samband mellan uppväxtförhållanden och inkomst. Utanför ämnet befann sig studier av rattfylleri, samhällsplanering, socialiseringsprocesser, ungdomars fritid, bostadsmarknad.

I den föreliggande studien var min avsikt att tillämpa samma metod, dvs. att via sakkunnigutlåtanden skrivna av respondenterna tillsammans med andra professorer i socialt arbete mejsla fram vilka områden som utgör kärnan, vilka som utgör periferin och vilka som faller utanför. I detta syfte har jag gått igenom elva sakkunnigutlåtanden för professorer i socialt arbete författade under 1990-talet fram till idag. Tanken var att rekonstruera den under det senaste decenniet gällande rangordningen av områden.

Emellertid visade sig detta vara ogörligt, av flera skäl. Ett skäl är att även om ”centralitet”, ”kärna” m.m. används flitigt så preciseras de inte, och det går ofta inte att utifrån den sökandes texter klargöra vad som utgör centraliteten. Ett annat skäl är att sakkunnigutlåtandena är av väldigt skiftande kvalitet och omfång. Det största hindret är dock variabiliteten mellan sakkunnigutlåtanden. Ett område som räknas som absolut centralt i ett utlåtande kan vara perifert eller t.o.m. utanför ämnet i ett annat. Därför företar jag ingen systematisk analys utan nämner endast några exempel. (Samtidigt bör det understrykas att detta är ingenting unikt för forskning i socialt arbete, i stort sett samma förhållande råder inom de flesta ämnen.)

Exempel 1: En avhandling som senare publicerats på engelska och därmed är ”internationaliserad”, skriven av A, behandlar begreppet mentalsjukdom från socialpsykologiska och även vetenskapsteoretiska infallsvinklar, och använder bl.a. Thomas Szasz verk som referens. Begrepp som sinnessjukdom, vardagsföreställningar, social kontroll, avvikelse och normalitet är centrala. Detta verk bedöms i ett sakkunnigutlåtande som att det ”faller i utkanten av både socialt arbete och speciellt den inriktning som denna professur har: social omsorg.” Ett teoretiskt verk som problematiserar begreppet normalitet och mentalsjukdom tillhör således på sin höjd forskning i socialt arbetes periferi. Samma sakkunnig ser en studie av ”utvecklingsstörning och begåvningshandikapp” som tillhörande kärnan, och även ”studier av äldreomsorg med socialpolitiskt fokus.” Rangordningen av toppkandidaterna avgörs genom ytterligare ett kriterium: att ha ”skött utredningsuppdrag”. B ”anlitas ofta för kortare eller längre uppdrag. Bs kontakter på myndigheter och departement är en tillgång för anställningen.” (Tilläggas kan att B råkar arbeta i Stockholm).

Således: En snäv empirisk studie av begåvningshandikapp tillhör kärnan, en allmännare teoretisk och vetenskapsteoretisk studie av mentalsjukdom och normalitet gör det inte. Uppenbarligen är infallsvinkeln alltför teoretisk och området alltför allmänt.

I ett annat sakkunnigutlåtande skrivs emellertid följande: ”Det är självklart att kunskap om människans verkliga livsvillkor är en viktig förutsättning för forskningen i socialt arbete. Så till vida står C stark.” Här har vi alltså ett område som är enormt mycket bredare och allmännare än mentalsjukdom, men trots bredden, snarast den rena sociologin, tillhör området forskning i socialt arbetes kärna.

Hamnade då A i kanten av forskning i socialt arbete på grund av den vetenskapsteoretiska ansatsen? I ytterligare ett annat utlåtande skrivs om den som fick professuren: ”D har visat stort vetenskapsteoretiskt intresse” ... ”D uppvisar större vetenskapsteoretisk och kritisk medvetenhet.” Uppenbarligen är vetenskapsteoretiska infallsvinklar inte bara godkända utan även starkt meriterande ibland, dock inte alltid.

Exempel 2: I ett annat sakkunnigutlåtande använder en sakkunnig forskning i det sociala arbetets praktik som i stort sett helt avgörande kriterium: ”E har endast marginellt intresserat sig för det sociala arbetets praktik” En annan är en duktig vetenskapare men: ”F har dock inte sysslat direkt med det sociala arbetets praktik.” Den som slutligen får tjänsten: ”ägnar sig en hel del åt socialt arbete som praktik.” I andra jämförbara sakkunnig-

utlåtanden nämns över huvud taget inte forskning om det sociala arbetets praktik som något av speciell vikt.

Att områdenas ranking skiftar visas också av en jämförelse mellan ett utlåtande från den tidigare studien, där en sökande har äldre, åldrande och pensionering (gerontologi) som specialitet. Detta bedöms vara "ett snävt område inom det sociala arbetet." Några år senare (1992) kommer den första professuren i socialt arbete med inriktning mot just detta område. Området övergick snabbt från att befinna sig i deprimerande skugga till att bli en resursstark megastjärna i disciplinens centrum.

Så här kan man hålla på, jämföra sakkunnigutlåtanden och rada upp pinsamma eller roliga inkonsistenser. Ämnets kärna skiftar; ett område kan dyka upp som gubben i lådan och vara enormt meriterande för att i nästa vara nära nog demiterande. Och åter; detta är inget unikt för socialt arbete, vi finner det överallt. Det betyder inte heller att den mest lämpliga personen inte trots allt får tjänsten. Min poäng med denna lilla exercis är endast att visa att en analys av sakkunnigutlåtanden inte är en framkomlig väg för att identifiera ämnets kärna, periferi och gränser.

Metodologi

Givet att vi har ett någorlunda avgränsat studieområde, hur når man korrekt kunskap om detta? Vilka är de bästa metoderna? Det allmänna svaret är att en *metodisk pluralism* bör råda. Såväl kvalitativa som kvantitativa metoder är viktiga och användbara och det finns ingen anledning att prioritera; allt beror på vad man vill få kunskap om och vilken typ av kunskap man eftersträvar. "Det beror lite på vad du vill studera och jag tycker att vi måste röra oss över den tillgängliga metodarsenal som finns." Själv tycker jag att "någon form av diskursanalys är bra att ha med sig i bagaget." (Prof 13). "Man skall både kunna räkna och berätta, analysera berättelser. Både kvalitativt och kvantitativt. Behärskar man hantverket när det gäller forskningsmetod, många olika metoder, så kan man också lättare överblicka vilken metod som är lämplig vid vilket tillfälle." (Prof 10). "Vilka som helst bara dom ger svar på den fråga man ställt. Det gäller att rätta mun efter matsäck och jag är själv väldigt glad i att använda flera ansatser, metodtriangulering och låta ett fenomen belysas genom allt från väldigt hårdkokta kvantitativa analyser till fallstudiemetodik och andra kvalitativa metoder som kan ge någon form av upplevelseförståelse." (Prof 3). "Vad jag vänder mig emot är tilltron till en viss metod, alltså tilltron till att vetenskapligheten ligger i en viss metod." (Prof 11).

Metodpluralism alltså, det finns en verktygslåda som man kan välja ur. Emellertid finns några opponenter till denna pragmatiskt legitimerade liberalism: ”Jag är inte anhängare av verktygslådeprincipen. Är inte av uppfattningen att problemet skall bestämma metoden på ett orefleterat sätt. Även här krävs grundläggande kunskapsteoretiska diskussioner om vad metoder är. Även på denna punkt kan jag känna att det av tradition finns en slags okunskap.” (Prof 1).

En möjlig liknande invändning reses av Prof 6, som å ena sidan är för metodpluralism, å den andra emot de modetrender som med jämna mellanrum drabbar forskning i socialt arbete och, kan tilläggas, andra samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. *Grounded theory* anges som ett exempel, diskursanalys ett annat, de är ”Besvärande saker som kommer upp ibland. För de som varit influerade av genusvetenskap har det ofta varit väldigt svårt att ta sig ur detta tal om forskningen och komma fram till själva forskningen. Ett av de stora problemen med dessa ’fads’ är att talet om forskning och talet om hur man forskar är så mycket i vägen för själva forskningen. Man pratar om hur forskningen borde vara. Men man gör den inte.”

Alla respondenter svarar inte heller att valet mellan kvantitativa och kvalitativa metoder bara är en fråga om lämplighet i förhållande till frågeställningen:

”Hos oss har vi en förkärlek för kvalitativa metoder och det tycker jag är rimligt. Vi måste använda oss av kvalitativa metoder också som protest mot de teknifierade lösningarna. Jag har även en förkärlek för observation och kan vara skeptisk mot intervjuer, särskilt om folk säger ”djupintervjuer”. Jag fattar inte varför observationer kallas subjektiva – man kan ju mäta hur långt folk går om dagen och så. Vi är ingen naturvetenskap och kan förhoppningsvis bedriva lite humanistisk samhällsvetenskap i den här verksamheten.

(För ett försök till kartläggning av metoder i socialt arbete samt även en plädering för mer systematiska diskussioner om metoder se Tommy Lundström och Åke Bergmark, 2000.)

Epistemologi

Epistemologi är läran om kunskapens natur, filosofier om det vetbara och icke-vetbara. Inom samhällsvetenskaperna omsätts dessa till filosofiskt grundade vetenskapsteorier. Under den anti-positivistiska eran sedan

slutet av 1960-talet har studenter och doktorander i de flesta samhällsvetenskaper och humaniora genomgått ett flertal kurser i vetenskapsteori. Dessa har vanligen inletts med ett kapitel om positivismen och följts av ett flertal kapitel om en serie -ismer och -logier som haft gemensamt att de utgått från en kritik av positivismen. Vetenskapsteorin har framställts som ett smörgåsbord där man kan välja vilken -ism eller -logi man vill ansluta sig till. Många av dessa har varit grundade i filosofers funderingar kring kunskapens sanna väsen.

Vetenskapsteori kan ha en mängd viktiga funktioner för forskningen; de erbjuder ofta en infallsvinkel till reflektioner om teori, metod och observation, vetenskapens förhållande till politik och värderingar, med mera. Emellertid börjar jag bli alltmer övertygad om att vetenskapsteorier också kan vara hämmande för forskaren. Ett skäl är att många vetenskapsteorier – på grund av att de utgår från epistemologi – ofta är förbjudande, de innehåller rättesnören som samtidigt utesluter vissa tillvägagångssätt, vare sig det gäller att endast beakta observerbara företeelser, eller endast godta förklaringar som innehåller intentioner, eller alltid uppmärksamma sin egen förståelse, och dylikt. Ett annat skäl till att de kan vara hämmande är att många vetenskapsteorier för att förstås ordentligt kräver att stor möda måste läggas på studier av äldre filosofer som Nietzsche, Dilthey, Schutz, Peirce och många andra, vilket kan vara bildande men också innebär att motsvarande mindre energi kan avsättas för samhällsvetenskapernas egentliga uppgift; att förklara samhällliga fenomen. Doktorander kan därför drabbas av vad som drabbade Freuds patient, som alltid putsade glasögonen men aldrig tog dem på sig. Vetenskapsteori bildar en överbyggnad till den egentliga forskningen som kan vara mycket fruktbar, kanske främst som distanserad position för att reflektera över det egna ämnet, men den är på intet sätt självklart välsignelsebringande; tvärtom kan den också utgöra ett hinder. Frågan är om det inte är dags att förpassa läroböckernas och kursernas berättelser om motsättningen mellan positivism (inspirerad av naturvetenskap) och hermeneutik (inspirerad av humaniora) med mera till idéhistoriska institutionen för att i stället lägga kraft på att utveckla en enkel och ”positiv” vetenskapsteori inspirerad av och anpassad till samhällsvetenskapernas behov. Det bör kanske tilläggas att det ovanstående är min personliga uppfattning (se Brante 1999b, 2001 och forthcoming för en skiss). Låt oss nu övergå till forskning i socialt arbete.

Forskning i socialt arbete

Respondenterna ombads att dels ge en allmän värdering av vetenskapsteoriens betydelse och funktion i deras ämne, dels beskriva vilken position de själva intar. I båda fallen gavs oftast två typer av besläktade svar, ett som betonade det positiva med mångfalden vetenskapsteorier, ett som betonade ens egen oavhängighet från vetenskapsteorin.

”Jag tycker rent allmänt att det kan vara bra att gå in i en skolbildning och bli medveten på ett plan, bara man är medveten om att det är ur det perspektivet. Ett perspektiv ger inte hela sanningen men det kan inte vara något fel att betrakta verkligheten utifrån ett perspektiv renodlat. Jag tänker här på vad feminismen skulle kunna tillföra socialt arbete. Problemet är väl om ämnet skulle bestå av bara feminister eller bara interaktionister eller bara konstruktivister. Mötet mellan de här skolorna tycker jag skulle berika ämnet, och det som står mig närmast är feminismen.” (Prof 9).

”-Ismer är som perspektiv. Jag gillar tanken att man skall kunna gå ut och in i olika perspektiv och paradigmer.” (Prof 10). ”Jag är pluralist och det kan vara fruktbart att betrakta fenomen från symbolisk interaktionism eller social konstruktivism eller ... Det finns en fara med att låsa in sig i den här typen av -ismer och personligen är jag ganska rädd för att få den typen av etiketter på mig.” (Prof 12). ”Jag värjer mig mot -ismer men tar till mig lite här och där – som Kajsa Warg.” (Prof 11). ”Jag är inte intresserad av sådant.” (Prof 7). ”Själv kan jag inte påstå att jag bekänner mig till eller ansluter mig till någon -ism eller -logi.” (Prof 14).

Uppenbarligen betraktas vetenskapsteori på samma sätt som metodologi, dvs. som en verktygslåda ur vilken man kan plocka olika perspektiv. Man hamnar även i en vetenskapsteoretisk pluralism på grund av att vetenskapsteorier betraktas som endast perspektiv. I beaktande av hur våra dagars introduktionsböcker i vetenskapsteori är upplagda är detta inte förvånande. Emellertid, ur epistemologisk synvinkel är vetenskapsteorier betydligt mer principiella med universaliserande anspråk och dessutom ofta inkommensurabla; en uppfattning utesluter en annan. En vetenskapsteoretiker hävdar aldrig att det enda vi kan ha kunskap om är sinneserfarenhet *ibland*, eller att fakta är teoriberoende *ur ett visst perspektiv*.

I den andra typen av svar tas ställning. Den populäraste -ismen bland de ställningstagande professorerna är den sociala konstruktivismen. Framför allt koras sociologerna Peter Berger och Thomas Luckmans bok

The Social Construction of Reality (1968) till banbrytande för ämnet. Detta är säkerligen en konsekvens av uppfattningen att sociala problem inte är naturgivna utan effekter av "claims-making" från olika grupperingar och intressen, och även av genusforskningens betoning av könets socialt konstruerade karaktär. Den konstruktivistiska filosofin passar synnerligen väl med den moderna synen på sociala problem. Vid sidan av konstruktivisterna återfinnes bland respondenterna ett par kättare av typen: "Jag är ontologisk realist." (Prof 11).

Epistemologiskt baserad metodologi

Här och var i intervjuerna framkommer ytterligare en typ av svar som är svårplacerad som metodologi eller epistemologi men av stor relevans vad avser disciplinens metateori. Flera respondenter skiljer ut två nivåer av verkligheten (själv skulle jag vilja särskilja fem, se Brante, 2001) och poängterar att båda är lika väsentliga. "Det finns en viktig relation mellan den fenomenologiska nivån och någon sorts strukturnivå." (Prof 15). "Min forskningsmiljö är väldigt interaktionistiskt orienterad och strukturalistiska ansatser är relativt sällsynta, men jag menar att även i en interaktionistisk ansats måste man ha en strukturell dimension." (Prof 1). Man tänker sig en vardagsnivå eller livsvärld bestående av interaktion där en fenomenologisk ansats är rimlig, och en systemnivå där en strukturalistisk ansats är självklar. Problemet är att få ihop dessa båda nivåer; det spörsmål som tonar fram är således vad som inom sociologin kallas aktör-strukturproblematiken.

Jämförelse med den tidigare undersökningen

De fyra professorerna från 1987 års studie, starkt influerade av 1970-talets vetenskapsteoretiska strider och med uppgiften att mejsla fram ett nytt ämnes utgångspunkter, hade starka åsikter i metodologiska och epistemologiska frågor. Hans Berglind är den som kommer närmast dagens metodpluralism. Han förordade ingen speciell metod – objektet bestämmer metoden, ibland behövs kvantitativa metoder, ibland kvalitativa. De förra är bra för att beskriva t.ex. arbetslöshetens omfattning, de senare för att beskriva människors upplevelser. Dock intog han en kritisk attityd till alltför mycken hermeneutik och mjukhet, som han betraktar som ovetenskaplig:

”I USA hör man ibland uttrycket ’big hearts, little minds.’ Man menar att socialarbetarna är snälla och hyggliga människor som inte borde tänka så mycket för att det bara förvirrar dem. Man möter ibland inställningen att det här med vetenskaplighet, det är ett sätt att jobba som stör arbetet, det stör spontanitet, personlig värme och medkänsla. Ämnet är mera en konst man skall tillämpa än någonting som kan basera sig på vetenskap.

Men, allmänt sett så tror jag att man måste använda en kombination av metoder beroende på vilken frågeställning man arbetar med. Kanske inte någon särskilt originell åsikt, men i alla fall.”

Sune Sunesson gick längst i metateoretisk öppenhet, dock inte av pragmatiska utan av kunskapsteoretiska skäl. En mening räcker för att fånga hans inställning: ”Jag håller med Paul Feyerabend, det finns ingen speciell, överlägsen metod.” Är man feyerabendian så är allt tillåtet.

Harald Swedner utgick från den traditionella motsättningen mellan hårda och mjuka data, och mellan positivistiska och hermeneutiska metoder. Han vill överbrygga motsättningen med vad han kallar en ”positivistisk-hermeneutisk spiral” genom vilken dessa båda metoder dialektiskt förenas. Å ena sidan har vi positivisterna, som är inriktad på en systematisk och ackumulerande presentation av hårda data med hjälp av ett förenklande, kvantifierande, matematiserande och deduktivt språk. Å andra sidan har vi hermeneutikerna, den som tolkar positivismens data ”med hjälp av sitt vardagsspråk och de ur detta vardagsspråk framsprungna uttrycks-sätt och verklighetsbeskrivningar som formats av forskarens föregångare men också och inte minst de samhällsbyggare, tänkare och konstnärer som ger oss vår förståelse av tillvaron.” Swedner vände sig med kraft emot traditionella, atomistiska bedömningsmallar som används vid beteendevetenskapliga och samhällsvetenskapliga universitetsinstitutioner.

Samtalsmetoden är viktig för Swedner ty den är det bästa sättet att fånga människors upplevelser, som är en central aspekt av det sociala arbetets kunskapsobjekt:

”Jag tror att upplevelser är reella ting, jämförbara med materiella ting. De är lite mer fragila, lite mer svårседda, men lika viktiga. De fyller en funktion i kausala sammanhang. Med viss möda kan man skaffa sig en föreställning om dessa inre skeenden.”

Swedner vill använda poetiska metoder för att bryta upp de tankerammar vi normalt är fångade i. Det är viktigt för socialt arbete att utgå från en egen

”province of meaning” som är något unikt. Man kan nå denna genom ett ”epoche”, ett slags ”kapitulation” som innebär: 1) Du måste överge alla förutfattade meningar! 2) Du måste se och erkänna vikten av det vardagliga! 3) Du måste bygga upp ett kunskapsbaserat kärleksförhållande (cognitive love) till den verklighet du närmar dig! 4) Du måste ta risken att bli sårad, förrådd och övergiven! 5) Du måste underkasta dig – men du får inte kapitulera villkorlös! Dessa imperativ utgör förutsättningar för språnget in i det sociala arbetets province of meaning, dess innebördsdomän. Swedner ville bryta upp de traditionella tänkesätten inom såväl forskningen som socialarbetets praktik och ge ämnet ett unikt, kvalitativt nytt förhållningssätt till världen och de sociala problemen.

Bengt Börjeson menade i likhet med Swedner att det i första hand behövs en förståelse, en hermeneutisk ram. Inom denna ram kan sedan kvalitativa metoder användas:

”Jag är negativ mot de förståelsemodeller som ligger bakom t.ex. behaviourismen. Men jag tycker att man kan ha andra övergripande tolkningsmodeller, och innanför dessa finna utrymme för kvantitativa data och till och med behaviouristiska forskningsinslag. Om man bara reflekterar över relationen metateori – teori – forskningsmetod behöver det inte bli några problem.

Om man arbetar kvalitativt så är det viktigt att man gör det med en viss stringens och systematik i analysen. Ju lösare metod desto viktigare att själva tankestrukturen är rigid. Det måste finnas en dialektik däremellan. I en rent statistisk metod är metodiken redan given, inprogrammerad i datorn, ritualen redan utförd.”

En viktig skillnad mellan 1987 års och 2002 års professorer är att de förra i betydligt större utsträckning grundar sina metodologiska åsikter på epistemologiska överväganden. En annan skillnad är att flera av de tidigare professorerna (två, dvs. 50 procent) omfattade den form av anti-positivism som kallas hermeneutik tillsammans med en snarast moraliserande hållning. Hermeneutiken tycks idag vara utbytt mot en annan form av idealism, dvs. den sociala konstruktivismen. Både hermeneutiken och konstruktivismen fyller funktionen att förhålla sig kritiskt till objektivism och realism; i stället betonas människans aktiva roll i den samhällsliga utvecklingen tillsammans med kunskapens beroende av tolkning och subjektivitet, vilket oftast leder till eller följer av en relativistisk epistemologi.

Teori

Allmänt:

Även begreppet teori används i en mängd olika betydelser och är svårt att definiera. Ofta avgränsas det genom att ange vad det *inte* betyder. Det avskiljs från empiri eller observerbara fakta, och i samhällsvetenskaperna från samhällelig praktik, sociala problem och narration. Samtidigt är det uppenbart att de senare inte är teorioavhängiga. Människan är ingen *tabula rasa* utan observationer förutsätter begrepp, kategorier, språk. Mänsklig praktik är i stort sett alltid styrd av någon form av planering; sociala problem förutsätter en teori om vad som är icke-problem, och "narrationer", dvs. berättelser, byggs upp genom att fasindelas, och innehåller därmed implicita teoretiska antaganden, "förförståelse", och dylikt.

Theoria betyder kontempera, betrakta, begrunda, fundera. Att kontempera är att koncentrera sig på ett fenomen och reflektera över det; man erhåller därvid *distans* till fenomenet. Distanseringen kan ske på olika sätt; vanliga tankeoperationer som induktion, deduktion, abduktion och analogislut är exempel. Resultatet av distanseringen och tankeoperationen är en teori, och omvänt; att använda en teori är att anlägga distans till företeelser.

Nationalencyklopedin definierar teori som: "En grupp antaganden eller påståenden som förklarar företeelser av något slag och systematiserar vår kunskap om dem." Denna definition är vag, men innehåller ord som kan användas för att särskilja olika betydelser av begreppet. Teorier kan vara *antaganden*, de kan *systematisera* och de kan *förklara*.

Forskning i socialt arbete:

Frågan gällde vilka teorier som respondenten anser vara de bästa, fruktbaraste, användbaraste inom forskning i socialt arbete. Jag urskiljer fyra typer av svar. För det första har vi en typ som är vag och undanglidande, indikerande att teori inte är så viktigt:

"Jag känner inte till någon generell teori, vare sig för egen del eller som jag tycker att socialt arbete borde bekänna sig till." (Prof 14).

"Här är jag lite okunnig, men det är väl teorier om kön, klass och etnicitet, framför allt kön och klass ... om jag försöker vara lite ärlig så vet jag faktiskt inte."

En andra svarstyp får väl också betecknas som undanlidande eftersom den endast bestod i en slags vag och allmän hänvisning till något område, t.ex. ”De moderna varianterna av de socialt konstruktivistiska teorierna.” (Prof 2).

En tredje svarstyp angav teorier som är överblickande och klassificerande, inte primärt förklarande, som t.ex. Anthony Giddens, Ulrich Becks eller Jurgen Habermas m.fl. verk. Det råder dock delade meningar om dessa modernitets- och reflektionssociologers värde, framför allt Baumann, Beck och Giddens. Medan någon anser att de ger en bra ingång till vår tid – ”Jag har med stort intresse läst den samtida teoriproduktionen av Baumann och Giddens och Sennet” (Prof 13) – förkastar andra dessa tämligen bryskt: ”Jag har ingen användning av Giddens, han är fullkomligt ointressant, och Urry och Lash är rena skiten. Vissa av de arbeten Baumann skrivit är ju kul men mycket av det han skriver är ju fullkomligt idioti ... Beck ... nej nej. Jag vill att saker och ting skall kunna användas.” (Prof 6).

”Giddens har jag alltid haft lite svårt för, jag tycker att det alltid blir för krångligt och han kommer aldrig till sak. Beck har jag också läst ... hans grundpoäng är en väldigt enkel sak, och det blir så mycket riskestimat att det får motsatt effekt egentligen.” (Prof 15).

Bland dem som nämner kausalt förklarande teorier visar sig något överraskande nyinstitutionalismen inom sociologin vara det vanligaste svaret. Det är framför allt arbeten av de amerikanska organisationssociologerna John Meyer, Paul DiMaggio och Walter Powell som anges, tillämpat på välfärdsapparaten. En annan central teoretisk referens är Michel Foucault, vars arbeten ligger till grund för många svenska studier och avhandlingar kring normalisering och avvikelse, makt och maktmissbruk, disciplinerande apparater, och även frågor om kön, gender och sexualitet. Pierre Bourdieu är en annan inflytelserik sociolog man gärna refererar till. Bourdieus *Theory and Practice* är ”bra därför att den är inriktad på att förstå praktikformer, hur praktik genereras samtidigt som den tar hänsyn till en fenomenologisk nivå. Dels innehåller den det som folk håller för sant i en vardagsbemärkelse, dels det objektiverande steget att man måste studera regelbundenheter statistiskt för att skapa något som inte är känt på den fenomenologiska nivån. I ett tredje steg får man försöka hitta någon förbindelse, hur regulariteterna produceras. En bra grundteori.” (Prof 15). Goffmans stigmatiseringsteori och diskussion om normalitetsbegreppet

framhävs också som betydelsefullt. Ytterligare ett område av relevans för att förstå det sociala arbetets praktik och relationen till klienter är professionsteori. Sociologiska teoretiker som Andrew Abbot, Magali Sarfatti Larson och Eliot Freidson anges som särskilt relevanta för socialt arbete. (Prof 8).

Vi ger åter ordet till Giddens/Bauman/Beck – förkastaren ovan, dvs. Prof 6, som exploderar i teoriförslag och rekommendationer. Här en förkortad sammanställning:

”För mig är europeisk sociologi i stor utsträckning en besvikelse. Bourdieu kan vara imponerande ibland, men jag vet inte vad jag skall ha honom till. Men jag vet precis vad jag skall ha t.ex. Neil Smelser och Charles Tilly till, exakt. Smelsers *Essays on Sociological Explanation* (1968) tvingar fram ett förhållningssätt, en respekt för själva sättet att resonera, mycket pedagogiskt. Jag menar att alla som skriver en doktorsavhandling i samhällsvetenskap borde läsa Smelsers bok. Har man läst den tvingas man tänka på saker som 'vilka begrepp är det vi rör oss med? Vad menar vi när vi pratar om förklaringar och orsaker?’”

Jag har även nytta av en del nyweberianer som Parkin och Runciman. Och resursmobiliseringsteorin, även om den är lite oproblematiserad. Nyinstitutionalisterna är användbara, gärna i den parsonianska stilen även om det låter hemskt att säga det. John Meyer, t.ex. Sådana som Meyer och Smelser har en grundidé som är utmärkt, nämligen att all forskning skall lägga något till det vi redan vet. Om inte, så blir samhällsvetenskaplig forskning egentligen meningslös. Är möjligen lite bekymrad över att det inte finns några bra välfärdsstatsteorier, det är något man behöver då och då. Europeisk sociologi har inte varit så kul på sista tiden. Och en sådan som Tilly eller Charles Perrow står skyhögt över den. Jag gillar deras försök att beskriva världen med mycket noggrant angivna förutsättningar där vi har all möjlighet att inspektera. Och man skriver inte för att hitta flotta nya begrepp utan för att försöka få reda på någonting.

På mikronivån föredrar jag attributionsteori och dissonansteori. Använder dem kanske inte så mycket i forskningen men väl i mitt dagliga tänkande.

Rent allmänt tror jag att det enda sättet att göra samhällsvetenskapen operativ är att återställa förklaringsbegreppet i centrum. Vi har blivit alltför deskriptiva, uppfattar numera stora förklaringar som farliga.

Många av de här -ismerna, inte bara postmodernismen, hindrar de unga forskarna från ett mer direkt förhållningssätt till sina forskningsproblem. Och det beror på att skolningen i klassisk samhällsvetenskap är för dålig. Den är dålig inte för att vi inte tar fram den utan den anses inte sexig, anses gammal, det anses viktigare att hänga med i sista snacket än att sätta sig ner och läsa böcker som kom ut på -50 och -60talen.”

Sammanfattningsvis uppvisar respondenterna ett brett spektrum vad avser betydelsen av teori. Vid den ena ytterpunkten finner vi professorer som inte tycks lägga särskilt stor vikt vid teori och teoriutveckling, och de nämner halvhjärtat någon äldre klassisk sociolog som Mead, eller också någon modernist som t.ex. Giddens, eller någon -ism som konstruktivism, som inte bör betecknas teori utan snarare perspektiv. Metod plus problem är det centrala för dem. Vid den andra ytterpunkten befinner sig professorer som ser teori och teoriutveckling som själva grundbulten i all vetenskap och därmed också i forskning i socialt arbete. De tar upp serier av teoretiker och teoribildningar, av vilka i stort sett samtliga är idag verksamma sociologer. (För en genomgång och diskussion av teoriutvecklingen eller bristen på densamma inom ämnet se t.ex. Lennart Nygren, 2000).

Frågan om ”signifikanta fakta” var en chansning från min sida men den gav inga svar värda att nämna, eller snarare, det blir samma svar som de avgivna under frågan om sociala problem: t.ex. *att* det finns fattigdom, *att* det finns gamla och sjuka, *att* människor är förtryckta, *att* definitionen och implementeringen av begreppet ”normal” är långt ifrån oproblematiskt, så jag rapporterar inte dessa.

Sociopolitisk kod

Vetenskapen är aldrig helt självständig gentemot det övriga samhället, och icke-vetenskapliga förhållanden och tänkesätt genereras även inom forskarsamhället. En klassisk vetenskaps- och kunskaps sociologisk fråga är i vilken mån externa och interna ekonomiska och ideologiska faktorer påverkar inte bara sådant som problemval utan också själva vetenskapen, forskningens kognitiva innehåll.

Kategorin sociopolitisk kod införs för att markera att vetenskapen inte är oberoende av dess omgivande sociala, politiska, ekonomiska och kulturella kontext. För det första har vi yttre sociala faktorer, dvs. relationen till det övriga samhället. Vetenskaperna styrs externt av forskningspolitik och anslagsgivande statliga och privata organ, vilket påverkar allt från

rekrytering av personal till forskningens kognitiva innehåll. För att ta ett aktuellt exempel kan en vetenskap till såväl innehåll som social uppbyggnad vara i större eller mindre harmoni med principen om jämlikhet mellan könen och med genusforskningens politiska krav, något som påverkar resurstilldelning och annat och också kan förväntas ha betydelse för forskningens innehåll. Vetenskapens inre sociala och ideologiska faktorer gäller forskarsamhällets organisering; maktförhållanden, hierarkier, kommunikationskanaler med mera. Det finns gott om kunskaps- och vetenskaps sociologiska studier som påvisar samband mellan yttre och inre sociokulturella faktorer och kognitiv utveckling. Socialt arbete och även forskning i socialt arbete har i detta avseende en speciell status; i Socialtjänstlagen finns inskrivet politiska värderingar som medborgerliga rättigheter, demokrati, solidaritet, individuell integritet osv.

En vetenskaps uppbyggnad och innehåll kan alltså vara i harmoni eller disharmoni med dess omgivning vad avser sådant som forskningsresultatens och forskarsamhällets politiska lämplighet, ekonomiska angelägenhet, moraliska korrekthet etc. I föreliggande studie användes två indikatorer på detta; dels forskning i socialt arbetes relation till grundläggande värderingar som demokrati, mänskliga rättigheter osv., dels respondenternas relation till feminismen.

Vetenskap och värderingar

Hur skall forskning i socialt arbete förhålla sig till grundläggande, av stat och samhälle, omhuldade politiska ideologier? Skall de utgöra en grund för forskningen? I så fall, på vilket sätt? Skall de påverka endast problemval eller skall de ha en mer genomgripande betydelse, även vad gäller resultaten? Hur skall det rent forskningsmässigt gå till om och när forskning i socialt arbete befrämjar t.ex. jämlikhet och mänskliga rättigheter? Kort sagt: hur förhåller sig objektivitet till värdering i forskning i socialt arbete?

”Det finns ett starkt samband. Hela den socialdemokratiska välfärdspolitiken och ämnet socialt arbete har ju gift ihop sig. Gäller även internationellt, mänskliga rättigheter. Det finns en etisk kärna i sättet att resonera kring socialt arbete som naturligtvis ligger i tanken att göra gott eller utveckla, att ge till de utsatta så att de kommer tillbaka in i samhället. Man utvärderar ju ofta verksamheter utifrån de målen.” (Prof 9).

”Jag hoppas att vi förhåller oss kritiskt också till politisk retorik. Det kan vara väldigt viktigt att ta upp sådant som begrepp – rättvisebegreppet t.ex. – och hur det är relaterat till den här verksamheten. Vi ställer frågor, men jag vill att vi skriker till när vi ser direkta orättvisor och ojämlikheter, att vi hörs och kan tala om detta sakligt och inte börja gråta.” (Prof 11).

”Socialt arbete har hämtat hela sin tankeapparat från det samhälle vi lever i, föreställningar om vad ett gott samhälle är, och om ojämlikheter – det är så definitioner av sociala problem uppkommer. Jag tror att vi har just detta med ojämlikhet ständigt i bakhuvudet; att samhället är uppdelat i klasser och skikt, det är vår utgångspunkt. Det finns för övrigt en annan demokratisfråga som kommer in i själva kunskapsbilden i socialt arbete, framför allt i utvecklingsländer, dvs. ’participatory research’, ett sätt att demokratisera själv kunskapandet. De utsatta är själva med i definitionsprocessen och kunskapsproduktionen.” (Prof 5).

”Spontant skulle jag vilja säga ja, samtidigt som jag värjer mig. Vi har haft svårt att dra gränsen mellan ideologisk aktivistisk verksamhet och akademisk kunskapsproduktion. Vi skall som all annan universitetsverksamhet bidra till en demokratisk utveckling i samhället, men att vi skulle ha ett uppdrag att ta fram extra mycket eller aktivistiskt bidra till det hela det är jag osäker på. Vi kanske har ett extra tydligt ansvar att lyfta fram livsvillkoren, livssituationerna, möjligheterna. Samtidigt så skall det vara politiska beslut om vad man skall göra. Det finns en parallell här med socialmedicinare. En del av dem är väldigt aktiva, först forskar de på skadeverkningarna av att man lättar på restriktionerna kring alkoholens tillgänglighet och så för de ut sina forskningsresultat i debattartiklar och föreslår också olika alkoholpolitiska åtgärder. Men man kan gå för långt åt det aktivistiska hållet. Det gäller ju att hela tiden inte glömma på vilken grund man agerar, som akademiker, forskare.

Vi har ju haft problem med det här i ämnet. Ett exempel är aktionsforskningen på 70-talet, som i längden visade sig inte vara så konstruktiv för någon part, vare sig de utsatta grupperna eller akademikerna. Det blir lätt en moralisering eller att man gör revolution åt andra.

Man skall inte heller förhålla sig neutral i forskningen. Socialt arbete som akademiskt ämne skall lyfta fram konsekvenserna av respektive positioner, av olika typer av politiska beslut. Men ingen verksamhet, inte heller forskning, är helt värderingsfri.” (Prof 2).

”Jag tycker att vi skall vara akademiker och inte politiker. Sen jobbar vi ju som akademiker inom ett politiskt centralt och kontroversiellt område så det avkrävs ju ställningstaganden. Men jag tycker att vi i första hand skall vara akademiker även då. Vårt mandat är att forska om verkligheten. I den verklighet vi forskar kring så upptäcker vi att det finns förtryckta grupper förstås. Vårt ansvar är då att, om det finns några enkla trick, och givet politiska mål, säga – gör så här i stället. En sorts träffsäkerhetsfektivitet ... man har ju ett engagemang, men det gäller att hålla tungan rätt i mun.” (Prof7).

Allmänt sett löses dilemmat med objektivitet och värderingar genom att å ena sidan hävda att all vetenskap ”i någon mening” bygger på värderingar, men att å den andra sidan skilja ut två roller; den akademiska och den medborgerliga eller politiska eller aktivistiska. Förutsättningen för urskiljandet i detta sammanhang torde trots allt vara att vetenskapen är ”mer” värderingsfri än icke-vetenskapen. Frågan har alltså också en filosofisk dimension med gamla anor som respondenterna – klokt nog – underlåter att ge sig in på. Det är dock möjligt att särskilja två huvudsakliga positioner: en som menar att forskning i socialt arbete med nödvändighet är genomsyrad av värderingar och politiska ställningstaganden och därför är omöjliga att undvika. Detta leder till två möjligheter: att ta ställning och arbeta aktivt för den sida man anser förfördelad – att anta rollen som deltagare – respektive att i denna situation ändå försöka vara så objektiv det går – att välja rollen som åskådare. Den andra positionen hävdar att objektivitet är möjlig och att akademikers mandat är att vidmakthålla och befästa denna, även i situationer av politisk turbulens.

Feminismen

Jag frågade också huruvida respondenterna är feminister, vilket kan ses som en typ av ställningstagande till frågan om vetenskap, politik och ojämlikhet. Frågan är naturligtvis idag svårbesvarad utan preciseringar vad gäller feminismens olika schatteringar, men jag gjorde inga sådana utan lät respondenten själv förhålla sig till detta. Resultatet, som är svårtolkat, kan utläsas som att 7 svarade ja, 5 nej, två bortfall samt en vars respons inte är något svar, nämligen: ”Folk skulle nog inte stämpla mig som feminist.”

Resultatet är svårtolkat därför att de flesta naturligt nog ville precisera svaret. Den vanligaste preciseringen var att skilja mellan feminism inom

politiken och inom vetenskapen. Mitt antagande är att politisk feminism innebär en reaktion mot vad man anser vara könsojämlikheter i samhället i stort, samt aktiv kamp mot dessa. Vetenskaplig feminism torde innebära åsikten att all hittillsvarande kunskap är manlig och att kvinnlig forskning ger en kvalitativt annorlunda typ av vetenskaplig kunskap, alternativt att ett kvinnligt perspektiv ger andra infallsvinklar på studieobjektet ifråga.

Flera respondenter menade vad gäller den politiska feminismen att de är för ”hela lönen, halva makten,” men att de inte ville använda sig av själva beteckningen, förmodligen därför att det är belastat av alltför mycken politisk korrekthet; det är med individualister vi har att göra. Ett exempel: ”Nej det är jag inte men jag är anhängare av mänskliga rättigheter. Menar att själva det biologiska könet är ett mindre problem än många andra saker. Jag tror att det är bra att det finns kvinnor och män på alla arbetsplatser, men det beror ju på att jag är anhängare av mänskliga rättigheter. Lagen skall vara lika för alla, inte bara kvinnor utan även bögar, transsexuella osv.”

Av de fyra kvinnliga professorerna svarade tre ja, men två med förbehållet att det endast gäller den politiska feminismen. ”Jag är inte feminist i vetenskaplig mening”, och ”Att påstå att jag inte är feminist bara för att jag inte vill definiera in mig i akademiska feministiska fällor vore ju lite barnsligt, för det är klart att jag i den enkla meningen är feminist.” Noterbart är att en manlig respondent svarade tvärtom; han är inte feminist i den enkla politiska meningen men däremot inom forskningen. Den kvinnliga professor som svarade nej menade att hon inom vetenskapen arbetar förbehållslöst, även om orättvisor, och att hon politiskt sett kan vara emot alla typer av orättvisor men inte ställer upp på någon av feminismens schatteringar, allra minst den rådande ”statsfeminismen”.

Ämnets framtid: visioner

Som avslutning på diskussionerna kring forskning i socialt arbetes natur frågade jag respondenterna dels vilka de största bekymren eller problemen är idag, dels hur man önskar sig att forskning i ämnet skall utvecklas i framtiden. Hur *borde* framtiden se ut? Vilket ideal, vilken vision omfattar professorn? Det visar sig att ideal och bekymmer ofta är två sidor av samma mynt, dvs. man identifierar ett problem och önskan är att detta försvinner eller löses. Även om det blir mycket citering låter jag nu samtliga professorer ge sin vision.

”Om man får önska så vill jag att det kommer ett tillräckligt inflöde av metodologisk kompetens i ämnet så att vi kan göra empiriska undersökningar av god halt. Tycker också, om man ser på avhandlingar, att vi historiskt sett blir bättre. De allra första sakerna får håret att resa sig på mig, medan vi nu har en ganska stor bredd och många duktiga personer som kan det här.” (Prof 15).

”Att vi blir bättre på att förklara genom att använda samhällsvetenskaplig teori. Jag vill se mycket mer av sådant, dvs. att man skruvar upp ambitionen och självförtroendet när det gäller samhällsvetenskaplig precision. Det är mycket viktigare än en massa snack om metoder.” (Prof 6).

”Att man bevarar den äkta nyfikenheten och de kritiska ambitionerna och förhoppningsvis, men detta är personligt, att hålla stånd mot hela det här evidensbaserade kunskapskoret. Vi behöver kunskap som gör att människor vågar handla utan teknik. Vi måste bevara nyfikenheten och bli bättre på att hitta ett nytt språk och komma ur tankefängelset.” (Prof 11).

”Det är inget större problem att forskning i socialt arbete inte har något paradigm, att det är förparadigmatiskt. Tvärtom är och bör uppgiftsöskerheten vara ämnets främsta tillgång. Främsta garantin för detta är reflexivitet och mångsidighet. Strävan efter en disciplinär identitet är både strategiskt och innehållsmässigt oklokt. Styrkan ligger i vad jag kallar den öppna blicken, det öppna fältet.” (Prof 1).

”Att ämnet upptäcker det internationella och det nationella i det internationella. Vi måste gräva mer mot praktiken inom vår internationella kontext och söka oss utåt i världen för att se oss själva. ... man kan inte akademisera för mycket i socialt arbete för att då tappar man fotfästet. Särskilt socialt arbete som uppstod genom ropet från fältet och tvärtom.” (Prof 10).

”Jag skulle vilja att ämnet utvecklades mer teoretiskt än vad det är nu. Skulle kunna tänka mig fler teoretiska kärnor eller fler skolbildningar, lite rejäla forskargrupper så att det blev ett intressant möte mellan de här skolorna, det är mitt ideal. Vi har för lite teori och den är för ensidig. Jag kommer ju ihåg sociologen i X som ju var betydligt rikare än den värld jag lever i nu.” (Prof 9).

”Om vi kunde producera en bra avhandling som har en gedigen teoretisk grund eller spännande teoretisk referensram som vi använder aktivt för att

säga något intressant utifrån den empiri som finns då tycker jag att man får vara nöjd.” (Prof 8).

”Jag hoppas att vi börjar hitta några teman inom olika forskargrupper som ackumulerar kunskap och flyttar forskningsfronten rejält framåt. Det får inte vara så fragmenterat som idag. Det är det viktigaste, tror jag – några teman man samlas kring.” (Prof 14).

”Det finns många områden där vi vet för litet, t.ex. invandring och invandrarproblematik, eller kriminalitet relaterat till socialt arbete finns det heller nästan ingen som håller på med. Rent kvantitativt finns det därför fortfarande en potential. Men jag skulle gärna se att vi fick en balansförskjutning mot mer nyttig forskning än vad vi har hittills. Det är en fråga om balans mellan bildning, kritik och nytta. Jag gick igenom våra avhandlingar och ställer mig frågan: –Vad har vi egentligen kommit fram till? I hög utsträckning blir det bara upplysande texter. Nämnas ibland kritik men jag tror inte att kritiken når särskilt långt. Det skulle inte skada att fler forskare blev nyttoinriktade.” (Prof 12).

”Ämnet bör bli bättre på att använda olika samhälls- och beteendevetenskapliga teorier, applicera dem på problemområden som i någon bemärkelse är våra; att tillämpa teorierna och peka ut konsekvenserna av olika alternativ, om man gör så eller så. Vi kan bli bättre på att använda teorier på ett offensivt sätt. Idag är ämnet ganska empiriskt, detta med traditionell eländesforskning, att visa upp hur svårt olika grupper har det och hur eftersatta olika grupper är på ett empiriskt deskriptivt sätt.” (Prof 2).

”Att vi fortsätter byggas ut kvantitativt, som innehållsmässigt står för någon form av öppenhet, kritisk bredd, att forskningen i socialt arbete kan hårbärgera många olika typer av forskningsperspektiv och att det inte sker stängningar eller så.” (Prof 3).

”Att utveckla ett perspektiv. Att det är viktigt att producera mycket texter och avhandlingar, och så småningom förtäta och förfina det och välja ett perspektiv som är tydligt.” (Prof 4).

”Det finns en begränsad tidsram och jag tycker att metodkunskaperna och även de teoretiska kunskaperna blir lidande i utbildningen. Och vi får inte studenter som är forskningsmässiga, vilket är ett stort problem för det blir ett glapp. Idealet vore att hitta en bättre balans mellan den professionella och den vetenskapliga träningen.” (Prof 13).

”Ute på fältet och vid den här institutionen finns det för mycket tyckande och för litet vetande. Vi säger att så här bör man göra utan att det är empiriskt grundat, utan att man vet vad som är rätt. Ett minimum på en akademisk institution är att vi säger att man kan göra det ena eller det andra men utifrån forskningen så har vi ingen aning. Men man vill så väldigt gärna komma med ’gör så här’. Det är en fara. Det många säger är vad som är politiskt korrekt för tillfället. Finns en tradition att vi skall ha lösningar på problem som är nära nog omöjliga att lösa. Det hållningssättet är inte intellektuellt och den delen av vår verksamhet borde vi minimera. Det finns så lite empiri, så lite vetenskap gjord på många svåra problem, så under all överskådlig tid kommer merparten av vår verksamhet att vara icke-vetenskapligt baserad, icke-prövad.

Praktiken är idag befolkad av folk som är lite halvintellektuella och inte särskilt reflekterande när det gäller att ta till sig nya saker. Man måste kunna förhålla sig till politiska ideologier som svänger fram och tillbaka, kunna ha någon sorts akademisk hållning till detta. Socialtjänsten är som en buffelhjord som går och betar och så – grönt gräs där borta – whom! – och det finns inte mycket att göra då 3000 ton buffel kommer. Vi kan bara skicka en spejare. Från forskningen måste vi förhålla oss till politiska slagord och ideologier. Där har vi som forskare en väldigt viktig roll.” (Prof 7).

Sex respondenter efterlyser mer teoriutveckling och/eller bättre teoretiska referensramar medan tre vill se en bättre metodutveckling som kan generera exaktare empirisk kunskap. Tre respondenter betonar vikten av att hålla ämnet öppet och kritiskt. Två respondenter efterlyser utveckling av ett begränsat antal teman som nätverk av forskare kan fördjupa sig i för att skapa en kumulativ utveckling, något vi skall återkomma till senare.

Intellektuell utveckling

Ytterligare ett spørsmål gällde respondenternas intellektuella bakgrund, avspeglat via frågan vilka tänkare som influerat deras sätt att förstå och resonera, vad som betytt mest för deras sätt att tänka. Många av respondenterna tillhör samma generation, och de har haft en allmänt sett liknande bakgrund vid universitetet. Skulle det vara möjligt att upprätta en tio-i-topplista över speciellt prominenta bakgrunds författare?

Svaret är nej; man väljer olika verk, om än i liknande genrer. Här är en lista på angivna författare: Jane Addams, Johan Asplund, Louis Althus-

ser, Daniel Bell, Peter Blau, Pierre Bourdieu (2 röster), Urie Bronfenbrenner, Robert Connell, Emile Durkheim, Erich Fromm, Johan Galtung, Ian Hacking, Michel Foucault, Ervin Goffman (2 röster), Claude Levi-Strauss (2 röster), Karl Marx, Robert Merton, C. Wright Mills (2 röster), Karl Polanyi, John Rawls, Jean-Paul Sartre, Thomas Scheff, Neil Smelser, Charles Tilly, George Simmel, Max Weber.

Alltså tre grupper. Först sociologiska klassiker som Durkheim, Marx, Simmel och Weber, därefter franska intellektuella som Levi-Strauss, Althusser, Foucault och Bourdieu, och sedan mest amerikanska sociologer från 1950-talet fram till idag. Uppenbarligen är sociologer de största inspiratörerna för professorerna, vilket inte är så underligt med tanke på att de flesta har sin bakgrund i detta ämne. Flera av de angivna namnen är ju inte bara sociologer eller filosofer utan även universella intellektuella.

Förutom dessa nämnde en respondent svenska stilbildare som Gustav Skå Jonsson, makarna Inghe, Låginkomstutredningen.

Sammanfattning

Disciplinen forskning i socialt arbete kan idag kallas konsoliderad, socialt sett. Den är väl förankrad i akademien och bland myndigheter, är förhållandevis resursstark och har genomgått en mycket stark tillväxt i antal studenter, lärare och forskare. Teoretiskt sett är det svårare att tala om konsolidering; tvärtom anger flera av respondenterna och andra insatta överblickare att det finns en fara för alltför mycken fragmentering. Därför pågår fortfarande en diskussion om det i motverkande syfte vore bra att ämnet etablerar en teoretisk kärna eller åtminstone några mer beständiga program kring vilka forskare kan samlas. Andra respondenter menade, som vi sett, att det inte finns några sådana bekymmer; ämnet kan mycket väl fortsätta att expandera utan någon definierad identitet, utan kärna eller gränser.

I detta avseende råder oenighet mellan professorerna, något jag skall återkomma till. Allmänt sett föreligger emellertid inga stora åsiktsmot-sättningar i den intervjuade populationen, vilket vid vissa frågor tydligen beror på att flera av respondenterna inte har någon vidare åsikt. Här finner vi en stor skillnad mellan dagens professorer och de fyra från 1987, som alla framförde sina positioner med stor glöd och stridsberedskap. Bland dagens professorer råder en anda av konsensus, kanske baserad på en pragmatisk hållning; det är viktigt att inte orsaka interna stridigheter, man sitter i samma båt. En orsak till intrycket av konsensus kan vara att flera av

de nyare professorerna är utvalda/tillsatta av de äldre professorerna vilket innebär att de med alltför aparta ståndpunkter kan ha selekterats bort (en naturlig process inom i synnerhet små forskarsamhällen som det svenska, där det är svårt att finna inhemska helt utanförstående sakkunniga).

Även om konsensus råder vid många punkter så finns det naturligtvis också olika åsikter, av vilka många är skäligen betydelselösa. Det finns dock några grundläggande skillnader i perspektiv, eller skillnader i allmän uppfattning om forskningens mål och natur, som kan vara av vikt inför ämnets framtida utveckling och som jag återkommer till nedan. En av dessa brukar sammanfattas som motsättningen mellan teori och praktik (se Margareta Hallberg, 2000 för ett försök att upplösa densamma samt mitt förslag till lösning, not 4 nedan.) Motsättningen har flera dimensioner, och i det följande skall jag diskutera bland annat denna spänning genom att placera den i ett större sammanhang. Jag börjar med att gå tillbaka till den vetenskapsteoretiska typologi jag skisserat ovan.

Del II: Socialt arbete som vetenskap

I del I katalogiserades respondenternas svar i ett antal kategorier. Jag lät respondenterna uttrycka sina ståndpunkter framför allt genom att citera de mest typiska svaren, företog en viss sortering av dessa och gav några kortare kommentarer. I detta andra huvudavsnitt gör jag tvärtom och inleder med en del vetenskapsteoretiska resonemang för att med dessa som bas diskutera aspekter av forskning i socialt arbete. Slutligen lämnar jag forskning i socialt arbete för att göra en del mer allmänna påpekanden om samhällsvetenskap, som dock är tillämpbara på detta forskningsområde.

Även ordet "vetenskap" är numera oklart, kontroversiellt och något flytande. Jag urskiljer här två innebörder som jag kallar den *klassiska* (eller autonoma) och den *instrumentella* (eller underordnade). Dessa är idealtyper: ingen vetenskap är i realiteten vare sig helt autonom eller helt underordnad.

Den vetenskapsteoretiska ram som presenterades i del I anger ett antal komponenter som alla är nödvändiga för att en vetenskap skall fungera väl. De är i första hand medel till det mål som gäller för den klassiska vetenskapen, som enklast uttryckt är att ge korrekta beskrivningar och förklaringar av fenomen i verkligheten, dvs. strävan efter objektiv och sann kunskap. Komponenterna är beroende av varandra enligt följande:

En empirisk vetenskap studerar alltid en del av *verkligheten*. Verkligheten studeras dock aldrig i sig utan alltid utifrån ett visst perspektiv eller en viss frågeställning. För forskningen finns det därför vissa fakta som är helt ovidkommande, medan vissa är av avgörande betydelse och kan kallas *signifikanta* fakta. Urvalet av observationer, och vad som uppfattas utgöra verkligheten, bestäms inte oförmedlat. Finns det någonting 1900-talets vetenskapsteori har lärt oss så är det att vi inte har direkt tillgång till verkligheten utan att observationer är medierade av kategorier, tidigare kunskaper, språk med mera – vad jag kallar ett *kunskapsobjekt*. Observationer av verkligheten företas med olika typer av systematiska och noggrant förberedda tekniker, bevisföringsregler och instrumentbaserade *metoder*. Den grundläggande målsättningen för de flesta vetenskaper är att förklara fenomen ur den del av verkligheten man studerar, dvs. man förklarar observationer genom system av begrepp eller *teorier*. Slutligen föreligger en implicit eller explicit uppfattning av vad kunskap är för något, vad som utgör korrekta metoder, vad som är god respektive dålig forskning, kort sagt *epistemologiskt* härledda vetenskapliga kriterier. Forskarens uppgift är att "pussla" samman dessa komponenter genom en mängd tillvägagångssätt som att förfina teori och metod, matcha teori mot empiri,

prova perspektiv och hypoteser, och så vidare. Komponenterna är oundgängliga för all empirisk vetenskap, vilket man blir varse om man tänker bort en av dem.

Komponenterna eller pusselbitarna bindes samman av två strävanden eller ideal som kan kallas principer: *koherensprincipen* (det bör inte förekomma några logiska eller andra inkonsistenser mellan komponenterna utan de skall utgöra en harmonisk enhet) och *korrespondensprincipen* (helheten skall avspegla verkligheten som den verkliga är, dvs. ge korrekta beskrivningar och förklaringar av denna del av verkligheten).

Komponenterna plus sammanbindande principer utgör de viktigaste faktorerna på den kognitiva nivån. I den autonoma vetenskapen omgärdas de av ett socialt skyddande bälte, en uppsättning normer som är bäst sammanfattade i Robert Mertons välkända CUDOS-regler. Tillsammans ger de kognitiva och de sociala dimensionerna grunden för en inomvetenskaplig tradition med en avsevärd självstyrning och en speciell rationalitet i förhållande till det övriga samhället och andra tänkesätt. Med rationalitet avses här att det klassiska vetenskapliga systemets komponenter är medel till dess särskilda mål, dess uppgift i den samhällseliga arbetsdelningen. En vetenskap i klassisk mening är således en relativt sluten enhet som i första hand styrs internt; de problem som anses vara mest angelägna att lösa är definierade utifrån vetenskapens egna behov av att komma vidare. Naturligtvis föreligger också önskan att vara samhällsnyttig, inte minst av finansieringsskäl. Den samhällseliga nyttan tjänas dock enligt detta synsätt som bäst om den är indirekt, som en långsiktig bieffekt av den fria grundforskningen. För att kunna fördjupas och verkligen nå hållbara resultat bör forskningen vara bemyndigad att följa sina egna vägar. Denna typ av vetenskap hade enligt många betraktare sin förnämsta period från slutet av 1800-talet fram till 1970-talet och kallas ibland vetenskapens guldålder. Dess förespråkare framhäver de många upptäckter och moderniseringar som grundforskningen givit upphov till, och som i nästa steg kunnat omsättas i användbara produkter inom områden som t.ex. läkemedel, teknologi, kommunikation, osv.

Förändringen av de traditionella universiteten till massutbildningsanstalter tillsammans med en mängd reformer har lett fram till att externa krav och önskemål har penetrerat vetenskapen och minskat autonomi. (Paradoxalt nog har alltså vetenskapens framgångar under i synnerhet 1900-talet gjort den så attraktiv att grunden för framstegen, autonomi, eroderas.) Därför beteckningen instrumentell, eller underordnad. Några exempel: Det traditionella universitetet är typiskt meritokratiskt. Merito-

kratin försvagas genom att kriterier som är externa för den traditionella vetenskapen införs. Det traditionella universitetet är i stor utsträckning inriktat på grundforskning medan den moderna universitetspolitiken syftar till att förmå vetenskapen att utveckla mer kortsiktiga och direkt användbara eller säljbara produkter. Forskare uppmanas i allt högre utsträckning att söka finansiering från näringslivet, vilket kan leda till lojalitetskonflikter. Förutom universitetens nya uppgift att massutbilda ökar också antalet ämnen snabbt; idag finns institutioner, och professurer, i t.ex. polisforskning, turism, måltidskunskap, konstnärlig verksamhet. De skarpa gränser som tidigare förelåg mellan universitetet och det övriga samhället tycks på väg att suddas ut.

Den nya eller framväxande typ av vetenskap som jag kallar instrumentell har beskrivits under beteckningar som t.ex. ”post-normal vetenskap.” Det mest systematiska försöket till sammanfattning ges av distinktionen mellan *mode 1* och *mode 2*. Traditionell vetenskap är av mode 1 medan den nya vetenskapen är av mode 2. Den senare kännetecknas av:

- Traditionella disciplinränser överges till förmån för tvärvetenskaplig, problemorienterad forskning.
- Utövarna är inte bundna till universitetsinstitutioner utan en mängd olika aktörer är med i kunskapsproduktionen.
- Kvalitetskontrollen blir mer kontext- och användarberoende, eller socialt och ekonomiskt beroende.
- Forskningsprocessen utmärks av ett konstant flöde fram och tillbaka mellan grundforskning och tillämpad forskning.

Till detta läggs att samhället i stort är på väg in i ett postmodernt mode 2-tillstånd där gränser mellan sektorer – t.ex. politik, ekonomi och vetenskap – blir mer flytande, vetenskapen skall bli mer flexibel och demokratisk. Enligt Nowotny et. al. (2001) är målsättningen ej längre att söka sanningar utan ”robust” kunskap (se även Gibbons et. al. 1994). Detta betyder att strävan inom den underordnade formen av vetenskap inte primärt är koherens och korrespondens utan robust användbarhet (exakt vad detta innebär är dock svårutrett utifrån föreliggande böcker).

Vi står alltså inför två idealtyper av modern forskning. Enligt den ena är forskningens primära uppgift att förutsättningslöst fördjupa och nyansera kunskap vars användning inte är given – den kan utnyttjas till produktion såväl som till kritik och emancipation – och enligt den andra att framställa användbara instrument till avnämare som stat, departement,

kommun, landsting och näringsliv; till sektorerna politik och ekonomi. Forskningen skall i den senare typen underställas yttre krav, den skall utvärderas utifrån, kriterierna kommer utifrån, den är orienterad mot yttre problem och den är inte disciplinbunden. Epistemologiskt sett är alltså skillnaden att det som är strängt förbjudet i den förra idealtypen – externa kriterier – är godkänt i den andra. Om den förra kan kallas klassisk eller traditionell vetenskap kan den senare förmodligen kallas *research* i den amerikanska bemärkelsen eller kanske avancerad *utredning* (klarläggande, anskaffning och sammanställning av uppgifter). Forskningen skall utreda negativa förhållanden och ge förslag till åtgärder i rapporter. Medan den förra typen betonar disciplinrelevans betonar den senare samhällsrelevans. Medan den förras utveckling förstås bäst ur vad som inom vetenskapsteorin kallas ett internalistiskt perspektiv förstås den senares bättre ur ett externalistiskt perspektiv.

En besläktad fråga, som är speciellt viktig för alla forskningsämnen som också bedriver yrkesutbildning, är huruvida forskningen primärt skall styras av och bistå socionomprofessionens praktik eller om den skall vara en självständig forskningsverksamhet.

Socialt arbete som vetenskap, utredning och praktik

Så vi står alltså inför frågorna: Bör forskning i socialt arbete vara en vetenskap i traditionell bemärkelse eller en instrumentellt motiverad, avancerad utredningsverksamhet? Bör den i första hand vara inriktad mot praktik, på att genom utbildning och upplysning förbättra socionom- och omsorgsprofessionernas verksamheter, eller bör den utvecklas av dess forsknings egen logik?

Ett första svar på båda frågorna är givetvis att forskning i socialt arbete skall vara både och. Institutionaliserandet av forskning i socialt arbete var och är ett försök att kombinera vetenskaplig kvalitet med praktisk nytta i form av en på vetenskapliga grunder styrd praktik. Därför kan forskning i socialt arbete kallas för en hybridprofession: den klassiska vetenskapliga professionens rationalitet skall kombineras med välfärdsstatsprofessionens rationalitet. Den förra rationaliteten strävar efter att ge hållbara förklaringar via intern koherens och extern korrespondens medan den senare strävar efter effektiva åtgärder. Den senares rationalitet definieras i sista hand av välfärdsstatens officiella värden som de är uttryckta i t.ex. socialtjänstlagen. De utgör subsystem med karakteristiska reproducerande, integrerande, reglerande och fördelande uppgifter. I teorin borde det vara

fullt möjligt att kombinera dessa rationaliteter vilket jag skall återkomma till nedan, men i praktiken, t.ex. på grund av begränsningar i tid och resurser, blir det oftast nödvändigt att prioritera, att välja. Därför uppstår spänningsförhållanden mellan teori och praktik, och mellan målsättningarna vetenskap och utredning.²⁸

Hur förhåller sig då professorerna i socialt arbete till dessa frågor? Låt mig först säga att det allmänt sett är svårt att finna mönster i den undersökta populationen. Det är t.ex. inte så att kvinnliga professorer skiljer sig från manliga. Geografisk placering eller ålder ger inte heller några systematiska skillnader. Det finns dock ett svagt mönster som är av intresse för frågan om teori, utredning och praktik. Professorer med bakgrund i andra akademiska discipliner tenderar att i större utsträckning betona att forskning i socialt arbete är och bör vara en autonom vetenskap medan professorer med bakgrund i socialt arbete tenderar att betona vikten av att följa

28. Frågan om teori kontra praktik har idag vuxit fram till att närmast bli en egen forskningsgren inom delar av filosofin och andra områden, ofta verksamheter som strävar efter att förvetenskapligas, professionaliseras. Det finns gott om försök att överbygga denna motsättning genom begrepp som tyst kunskap, reflekterad praktik, och annat. Man kan också sätta handlingsbegreppet som en slags förmedlare mellan teori och praktik. Jag misstänker dock att frågan från början är helt fel ställd, och lösningsförslagen – t.ex. ”erfarenhetsbaserad kunskap” – tycks ibland vara motiverade av önskan att legitimera eller möjligen trösta ”praktikern.” Emellertid är detta helt onödigt. Det är nämligen så att alla verksamheter innehåller både ”teori” och ”praktik”, och alla verksamheter är både mentala och materiella. Precis som hantverkaren använder mängder av kunskap, tyst eller annan, så gör vetenskaparen det. Även vetenskaparens händer blir smutsiga i laboratoriet, manuellt arbete utförs även av den värste teoretiker, om än begränsat till tryckningar på ett tangentbord eller vändande av sidor i en bok.

Skillnaden mellan yrken bör i stället förstås som en skillnad i vad jag vill kalla *rationaliteter*. Med ”rationalitet” menar jag att en verksamhet kännetecknas av ett visst mål och en serie medel till att nå detta mål. Skillnader i målsättning återspeglas i skillnader i medel. Vetenskap kan därför också kallas vetenskaplig praktik eller *teoretisk praktik*, på grund av dess speciella målsättning. De texter, tankar, seminarier, disputationer, mikroskop, teleskop, enkäter och intervjuer vetenskaparen använder är alla medel speciellt lämpade för att nå målet inom denna praktik. På samma sätt är det vad avser hantverk, konst, politik, ekonomi och socialt arbete. Problemet vad gäller socialt arbete är således inte att förena teori med praktik utan att förena två olika rationaliteter innehållande två olika målsättningar. Ett övergripande sätt att närma sig problemet är att skilja mellan olika professionstyper. I fallet socialt arbete handlar det om att kombinera en akademisk profession med en välfärdsstatsprofession inom ramar som fastställts av en politisk profession, se vidare Brante, 1999a.

det sociala arbetets praktik. Med ”tenderar” menar jag att mönstret finns men inte är entydigt; flera professorer behagade inte rätta in sig i den logik jag tycker mig skönja. Jag försöker mig ändå på en rekonstruktion men vill understryka att denna är av idealtypisk eller logisk karaktär.

Professorer med bakgrund i ett annat, teoribaserat ämne – oftast sociologi – tenderar mot en klassisk uppfattning av vetenskapens roll och funktionssätt. Man är förankrad i en teoretisk tradition och betonar teoriutveckling som vetenskapens mest grundläggande uppgift. Man är också benägen att peka ut några verk som paradigmatiska för forskning i socialt arbete och identifierar kunskapsobjekt. Inom denna grupp anges två typer av kunskapsobjekt: historiskt framvuxna topiker samt moderna sociala problem (där vissa av de senare kan inordnas under de förra). Metodfrågor betonas inte lika mycket – metoder ses snarast som medel, redskap för målet teoriutveckling. Problemet inom ämnet idag är den svaga teoriförankringen inom forskning och undervisning och idealet är bättre teoriutveckling inom forskningen.

Professorer med bakgrund i socialt arbete och socionomutbildning tenderar mer mot att förstå forskningen som utredning i bemärkelsen att förklarande teori inte är det primära. Om teorier över huvud taget nämns så är det oftast övergripande sådana, t.ex. allmänna betraktelser över den moderna, senmoderna eller postmoderna världen. Dessa tycks främst ha en vägledande och klassificerande roll, sätt att göra första sorteringar av empirin. Man identifierar sällan några paradigmatiska verk och menar att det inte finns några distinkta kunskapsobjekt, alternativt att det finns hundratals. Man lägger mycket stor vikt vid metodutveckling, att försäkra sig om att de datainsamlingstekniker som används verkligen ger korrekta och pålitliga data för sambandsanalys och annat. Man betonar att verksamheten skall vara nyttig. Riktlinjen är att forskning i socialt arbete bör vara specialiserad på att snabbt och kompetent kunna utreda akuta och angelägna sociala problem med hjälp av avancerade lämpliga metoder, kvalitativa och/eller kvantitativa. Flera av professorerna i denna grupp betonar bristen på kompetens i kvantitativ metodik inom forskning och undervisning. Forskning i socialt arbetes primära studieobjekt är relationen socialarbetare eller myndighet och klient, dvs. det sociala arbetets praktik. Problemet inom dagens forskning är den bristfälliga metodkunskapen och visionen är bättre, mer pålitliga, metoder.

En slutsats av denna renodling är att om vi tänker oss att professorer i socialt arbete framgent kommer, att i allt högre utsträckning, besättas av personer med utbildning i det egna ämnet och mindre teoretisk utbild-

ning kan vi alltså, *ceteris paribus*, förutspå att ämnet kommer att utvecklas i riktning mot fokusering på det sociala arbetets praktik och metodförfining. Av den nytänkta internationella litteraturen att döma är det också *Research Methods* som är huvudämnet för närvarande.

I det följande diskuterar jag ovanstående rekonstruktion genom att återvända till några av de begrepp som används i det vetenskapsteoretiska schemat.

Kunskapsobjekt och teorier

Ett ämnes teori eller teorier används för att förklara dess kunskapsobjekt. Ett kunskapsobjekt bör ha en viss beständighet och ofta en lämplig bredd och abstrakthet så att det kan utforskas under en längre tid och av ett flertal personer. Professorerna i denna studie urskiljde tre kunskapsobjekt, eller bättre kärnor, för forskning i socialt arbete: sociala problem, relationen myndighet – klient (behandlare – behandlad/utsatt) och topiker. Samtliga är tillräckligt abstrakta, men samtidigt är det stora skillnader mellan dem.

1. Avgränsningen ”sociala problem” ger ett mycket brett forskningsutrymme. Forskaren kan själv definiera vad som är angeläget att forska om, kan på egen hand identifiera områdets omfattning och innehåll. I själva verket ligger denna definition mycket nära sociologins område som det definierades vid detta ämnes begynnelse. Låt oss lyssna på sociologen Edward Shils målande beskrivning av sociologins objekt:

Artonhundratalets sociologi hade sitt eget ämnesområde, ett ämne som etablerades många årtionden innan sociologin betraktades som värdigt akademisk status; det hade ’de fattiga’, de utslagna, de underdåniga, de förödmjukade, de moderna samhällenas kriminella. Dessa var föremålen för de viktigaste typerna av empirisk forskning under artonhundra- och det tidiga nittonhundratalet. Från surveyerna utförda av Louis ReneVillemé, Henry Mayhew, Eiler Sundt, Charles Booth och Seeborn Rowntree upp till Thomas och Znanieckis mer självmedvetna sociologi i *The Polish Peasant in Europe and America* (1916) har samhällets perifera sektorer godtagits som värda noggranna studier; dessa noggranna studier föll på sociologernas lott. Bland bönder, *Lumpenproletariatet*, kringvandrande resenärer och gatuförsäljare, bland de arbetslösa, delvis arbetslösa, bland fattiga och immigranter, bland prostituerade, kriminella och övergivna fruar, ogifta mödrar och oäkta barn fann sociologin ett alldeles eget

ämnesområde som förbisågs av andra akademiskt etablerade discipliner. Politisk historia, med dess beskrivningar av kungar och krig och kungadömens öden skrev inte om de fattiga, *Staatswissenschaft* som behandlade lagar och politiska institutioner tog inte upp dem, utom som föremål för kriminallagen. Så gjorde inte heller *Völkerkunde*, humangeografi, eller etnologi, som handlade om avlägsna platser och primitiva folk. Ekonomisk teori, som arbetar som om människor vore rationella, fritt väljande aktörer som försöker maximera sina inkomster hade ingen plats för de ... fattiga, irrationella. (Shils, Encyklopedia Britannica)

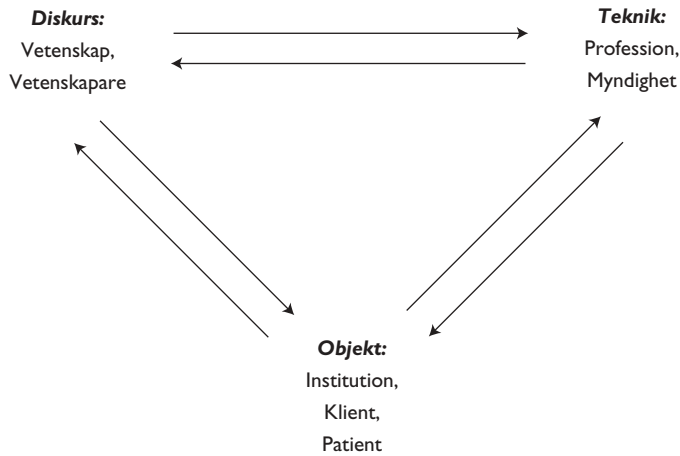
Sociologin hade tidigare det objekt som delar av forskning i socialt arbete nu tagit sig an. Definierat på detta allmänna sätt kan forskning i socialt arbete framstå som en delmängd inom sociologin, vad som ibland kallas "eländets sociologi." (Det sägs ofta att vår tids sociologi är betydligt mer "akademisk" i bemärkelsen självrefererande avseende ämnets syfte och innehåll. Jag har dock svårt att hålla med om detta. Sociologin har under hela sin existens utvecklat förklarande teorier om just fattigdom, utslagning, marginalisering. Det må vara att vi inte i lika hög grad finner konkreta beskrivningar inom sociologin som inom forskning i socialt arbete men däremot abstraktare analyser av de betingelser, regelbundenheter och mekanismer som orsakar och vidmakthåller ojämlikheter. Det bästa exemplet är naturligtvis Marx och hela den marxistiska traditionen, men ojämlikhetsforskning är fortfarande ett centralt ämne inom sociologin; den tidigare nämnde Charles Tilly är bara ett exempel på modern, inflytelserik forskning härvidlag.) Det är fullt möjligt att förstå socialt arbete, både dess forskning och dess praktik, mot bakgrund av just förekomsten av ojämlikheter. Som Hans Berglind uttrycker det handlar ämnet om den alltför stora diskrepansen mellan samhällsideal och verklighet. Denna ansats kan bland annat legitimeras moraliskt, genom indignation inför orättvisor.

2. Forskning om relationen mellan myndighet och klient framstår som betydligt mer bunden till politiska konjunkturer och tycks därför medföra ett mer obeständigt kunskapsobjekt. En snäv avgränsning ger att det är styrt av officiella beslut angående vad som för närvarande skall betraktas som angelägna problem värda myndighetsinsatser. Denna typ av forskning är ofta av utredande och utvärderande karaktär och kan handla om att mäta effekter av interventioner, behandlingsformer och sociala åtgärder.

Å andra sidan kan området breddas väsentligt genom att avgränsas med ett begrepp som ”människobehandlande organisationer,” vilket ger ett kunskapsobjekt som också det behandlats utförligt inom sociologisk teoriutveckling; stora delar av organisationssociologin från Max Weber och framåt har teoretiserat detta fenomen. Den tradition som bygger på Emile Durkheims, Ervin Goffmans, Thomas Szacs och efterföljares arbeten om stämpling och totala institutioner, normalitet och avvikelse, makt och disciplinering tillhandahåller också gott om förklarande teori om relationen myndighet och klient, behandlare och behandlad.

3. Topiker (topik: plats, avsnitt, tema) är historiskt framväxta samhällsförhållanden som är föremål för diskurser, problemdefinitioner och såväl teoretiska som praktiska lösningsförsök. Som kunskapsobjekt införs således en tidsdimension, det är fråga om något som har en historia och inte ges en synkron definition. Jag tror också att man kan säga att en topik består av inte *ett* element som i den första definitionen 1 ovan: ”socialt problem”, manifesterat i en klient eller social grupp, och inte heller *två* element som i definition 2: relationen mellan myndighet och klient, utan *tre* element – även forskaren eller den vetenskapliga diskursen inkluderas i kunskapsobjektet.

En sådan definition vilar tungt på en foucaultiansk historieuppfattning och -skrivning. Låt mig för att förklara detta göra en utvikning och säga några ord om Michel Foucaults kunskapsobjekt eller ”arkeologi”. Det består av tre storheter: objekt, teknik och diskurs, samt relationerna mellan dessa. Denna analystriangel använder Foucault för att analysera en mängd företeelser som kriminologi, medicinens födelse, vansinnets historia, med mera. Den kan tecknas på följande sätt:

För att illustrera redogör jag här för Foucaults analys av den psykiatriska diskursens existensvillkor. I *Vansinnets historia* identifierar Foucault de materiella och mentala förutsättningarna för uppkomsten av psykiatri, som han definierar som "talet om vansinnet". Talet om vansinnet förutsätter en tidigare distinktion mellan det rationella och det irrationella, mellan normalitet och avvikelse. När denna distinktion är inskriven i historien blir det också möjligt att tala om det avvikande. Den materiella "händelse" som bildar startpunkt för vetenskapen psykiatri, denna topik, är byggandet av den första institutionen för omhändertagandet av psykiskt sjuka, *Hopital General*, i Paris 1658. Parallellt med denna händelse utvecklas de tekniker och åtgärder (intagning, olika former av behandling, regler osv.) som särskiljer den vansinnige från den förnuftige. Därmed uppstår också möjligheterna att bilda en vetenskaplig diskurs, en kunskapsöverbyggnad, till denna nu införda differens i verkligheten. Vetenskapen psykiatri har fått sitt objekt och diskursen kan byggas kring detta nu institutionaliserade, självklara och för alla observerbara faktum att det finns vansinniga människor. Artikuleringen av diskursen består i utvecklandet av en vetenskaplig begreppsapparat med ett genuint "pussel" och med serier av begreppsliga distinktioner för att noggrannare precisera kunskapsobjektets egenskaper, dvs. de vanliga psykiatriska begreppen och klassifikationerna. Klassifikationerna ligger till grund för distinktioner mellan olika typer av vansinne, kopplade till olika behandlingsformer.

I Foucaults analys finner vi således tre storheter: objekt, teknik och diskurs, som motsvaras av tre sociala grupperingar: de vansinniga, de prak-

tiskt verksamma professionella och vetenskapare. Dessa tre storheter och grupper förutsätter varandra.

Foucaults analysmetod är allmänt tillämpbar på många andra topiker, som t.ex. socialt arbete. En definition av forskning i socialt arbete enligt ovan är att den skall handla om sociala problem, något som förutsätter en distinktion mellan det normala/oförnuftiga/konforma samhällslivet och det onormala/oförnuftiga/avvikande. Ur det rationella samhällets synvinkel är sociala problem detsamma som socialt vansinne, något som måste behandlas, åtgärdas, interveneras i, varför socialt arbete analogt kan definieras som ”talet om det sociala vansinnet.” På samma sätt som inom psykiatrin dras gränser mellan grupper och upprättas klassificeringar mellan ”socialfall”: socialbidragstagare, missbrukare, kriminella. Välfärdsstaten (och tidigare statsbildningar) utvecklar apparater (socialförsäkringar, vårdhem osv.) tekniker (en stor administrativ och kontrollerande byråkrati, olika slag av behandlings- och åtgärdsformer, tillsammans med professionella yrkesgrupper som har att utföra dessa funktioner, t.ex. socionomer); alltså forskningsobjekt 2, relationen klient och teknik. För det tredje formuleras serier av vetenskapliga diskurser kring hela denna problematik (såsom forskning i socialt arbete). Foucault skriver:

”Normalitetens domare finns överallt. Vi är i samhället av läraren–domaren, doktorn–domaren, utbildaren–domaren, socialarbetaren–domaren; det är på dem det normativas universella regim är baserad; och varje individ, var han än må befinna sig, underkastar sig sin kropp, sina gester, sina möjligheter och strävanden under denna.” (Foucault 1979:304).

Topiken som kunskapsobjekt omfattar därför tre grundläggande element. Eftersom forskning ingår som ett element har ämnet egentligen förändrats från forskning i socialt arbete till en metateori om forskning i socialt arbete, om dess betingelser och möjligheter. Därför bör teorier om välfärdsstatens utveckling vara högst relevanta för studier i det moderna sociala arbetets villkor.

Sammanfattningsvis finner vi att olika kunskapsobjekt är knutna till olika teorier. Detta är något helt naturligt; föreställningen om ett ämnesområdes innehåll, relationer mellan dess komponenter med mera, är av avgörande betydelse för vilka teorier som är möjliga, och fruktbara.

Kunskapsobjekt och metoder

Ovanstående påstående om sambandet mellan kunskapsobjekt och teori gäller naturligtvis också metodfrågor; kunskapsobjekt plus syfte bestämmer vilka datainsamlingstekniker som är de lämpligaste.

Även om samtliga professorer är metodpluralister så finns det stora skillnader i betoningen av metodfrågors vikt. Som framgått menar en del respondenter att ämnets största bekymmer är den dåliga metodkompetensen och att vägen framåt är förbättrade kunskaper i framför allt kvantitativ metod, medan andra hävdade att metodfrågor är av underordnad betydelse. Denna fråga ställs på sin spets vid bedömningen av den nya typ av kunskapsinsamling och -utveckling inom socialt arbete som kallas evidensbaserad kunskap. Här definieras socialt arbetes kunskapsobjekt som av typ 2 enligt ovan, som relationen mellan myndighet och klient. Syftet är att systematiskt samla in och sammanställa studier av interventioner inom det sociala arbetet och att företa metaanalyser av resultaten för att därigenom kunna jämföra och utvärdera interventioners effektivitet. Syftet är alltså att nå mer allmän kunskap om verkningfulla arbetssätt inom socialtjänsten.

Ingen professor anslöt sig helhjärtat till målsättningen att evidensbaserat det sociala arbetet, men bedömningarna av den varierar från att se en potential i den till totalt förkastande. Här är fem varianter av svar:

”Det går ju inte att vara emot det, jag är för en evidensbaserad kunskap. Men om de inbillar sig att det plötsligt skall kunna genomföras så går det inte. Jag hävdar att vi behöver riktlinjer för en icke-evidensbaserad praktik intill vi fått den här evidensen och det kommer att ta 25 år innan den är ens rudimentär.” (Prof 15).

”Nu skall vi ha en empiribaserad socialtjänst och det från 0 till 100 utan startsträcka. Det finns så lite empiri, så lite vetenskap gjord på så svåra problem, så under all överskådlig framtid kommer merparten av verksamheten att vara icke-vetenskapligt baserad eller prövad.” (Prof 7).

”Jag har en gammaldags rädsla att det blir en övertro på vad man nu lägger i 'evidensbaserat' – att man kan mäta effekter och testa metoder. Det jag uppfattar som evidensbaserat är en metodtestning, helst med kvantitativa experiment och så, med medicinen som förebild. Man kan då säga att den här metoden hjälper. Metadon eller något sådant är kanske effektivare i meningen att folk slutar supa eller knarka när man kör det här stenhårda auktoritära programmet utan respekt för människovärdet. Det är fullt

möjligt att det fungerar men har inte människovärde – alltså kravet att behandla människor någorlunda respektfullt – något värde i sig?” (Prof 11).

Evidensbaserad forskning betraktas av flera respondenter som ett steg tillbaka, som en eftergift för enkelhet och teknifiering på bekostnad av ett erkännande av den samhälleliga världens komplexitet.

”Man utgår från en liknelse med sjukvården. Tanken är att man på samma sätt skall ställa en diagnos som är hållbar och en behandling som är prövad. Men i det sociala livet är det mycket mer komplicerat. Läkaren kan koppla bort processer i samhällslivet. Men i socialt arbete är det ju så oerhört mycket mer som påverkar, det är ju inte bara det man gör i socialt arbete utan det sträcker sig väldigt långt ut i samhällslivet. Det innebär att det är svårt att veta vad man gör. Svårt att veta vilka bidrag socialarbetaren gjort och vilka andra processer som verkar. Mycket problematiskt.” (Prof 5).

”Man hoppar över alla naturliga teorier om handling, kontext och konsekvenser och går direkt på något annat. Det innebär alltså att man hoppar från den ena tvärsäkerheten till den andra, och undviker allt som är osäkert. Använder yttre kriterier på om ett jobb är välgjort. Det hela är mycket olämpligt.” (Prof 6).

För en mer utförlig kritik av den evidensbaserade metoden se Månsson (2001, 2002), och för ett försvar se Tengvald (2001). Såvitt jag förstår är det två problem som lyfts fram av professorerna. Det ena gäller svårigheten att kontrollera att andra faktorer än själva interventionen inte inverkar på resultatet och därmed är slutsatserna diskutabla eller felaktiga. Det handlar, som det heter inom vetenskapsteorin, om öppna och inte slutna system. Endast i de senare är kontrollerade experiment möjliga. Det andra problemet är att vetenskapen (i klassisk mening) reduceras till teknik i det att endast åtgärd och resultat tas i beaktande, inte de mekanismer som kan förklara varför ett visst utfall föreligger. Man låter med andra ord kunskapsobjektet formas av metoden. Men om vetenskapens syfte är att förklara (samhälleliga) processer så krävs även teoretisk förklaring av ett betydligt mer komplicerat kunskapsobjekt. De kraftigaste reaktionerna mot den evidensbaserade metoden kan därför förmodligen förklaras med att de teoriinriktade professorerna vägrar låta den akademiska rationalite-

teten negligeras till förmån för en instrumentellt utvärderande rationalitet av interventioner ägnade att upprätthålla den sociala ordningen.

Begreppet teori

Som vi har sett ger respondenterna teorier mycket olika betydelse, allt från grundbulten i vetenskapen forskning i socialt arbete till något ganska betydelselöst. Den senare attityden kan bero på att teori jämföras med spekulation och flummeri, något som inte har tillräcklig vetenskaplig stringens; vetenskaplighet består i exakta observationer vilket uppnås med goda metoder. Den teoribejakande attityden kan illustreras med följande citat från Janet Salzman Chafetz, en sociolog som talar om sociologi men uttalandet torde gälla varje samhällsvetenskaplig disciplin med vetenskapliga ambitioner:

”Vad som gör /sociologi/ till en disciplin är vare sig våra forskningsmetoder eller vårt ämnesområde, som vi delar både med en mängd andra tillämpade och icke-tillämpade akademiska områden. Det är snarare de sätt på vilka vi tolkar, förstår och förklarar de olika fenomen vi undersöker – våra teorier och begrepp – som ger oss relativt unika perspektiv och utgör vårt *raison d’être* som forskningsområde.”

Det är dock troligt att ett sådant uttalande förutsätter att det finns ett stabilt kunskapsobjekt från vilket teoretiska begrepp kan utvecklas.

De skilda värderingarna av teori kan också mycket väl bero på att detta begrepp har så många olika innebörder. Jag vill här urskilja fem betydelse för samhällsvetenskaperna:

- *Teori 1*, socialfilosofi, såsom teorier om människans natur, samhällets natur, naturen av relationen mellan människa och samhälle: filosofiska positioner och perspektiv som idealism, positivism, konstruktivism; domänontologiska antaganden med mera.
- *Teori 2*, typologier eller klassificeringar. Varje undersökning förutsätter en sortering av verkligheten i klasser och begrepp, med vilka fenomen kan inordnas och identifieras.
- *Teori 3*, förklaring. System av begrepp som identifierar relationer mellan orsak och verkan, generativa mekanismer.
- *Teori 4*, tillämpning. Teorier används för att intervensera i verkligheten, styra praktiken, lösa problem.

- *Teori 5*, antiteori, bör alltså inte vara med men jag nämner det som exempel på en nuvarande inriktning som hävdar att samhällsvetenskaperna bör upphöra med sina *grand stories*, att all samhällsvetenskap måste vara lokal, kontextbunden, narrativ och subjektiv. Det är naturligtvis så att varje vetenskap noggrant måste beskriva sina fenomen, dvs. det deskriptiva arbetet är oerhört viktigt, men detta är enligt min mening ett *komplement* till teoriutvecklingen, absolut inte ett alternativ till den.

Den som förstår teori enbart i t.ex. bemärkelsena 1 eller 2 kan lätt få uppfattningen att begreppet framför allt betecknar mjuka perspektiv eller förhållningssätt. Men samtliga är av vikt för ett akademiskt ämne; här skall jag endast ta upp något om de tre mittersta betydelserna.

Teori som förklaring handlar om att identifiera orsak-verkansamband. Förklaringsbegreppet förknippades tidigare med positivismen och Humes definition av begreppet, den s.k. regularitetsteorin. Det kom i vanrykte under den antipositivistiska era som inleddes i slutet av 1960-talet och ersattes av begrepp som förståelse. Emellertid är såväl positivismens som antipositivismens kausaluppfattningar mycket snäva och passar inte en modern samhällsvetenskaps behov. Exempelvis finns det ingen anledning att definiera förklaring som en deduktion från en universell lag – med ett sådant kausalbegrepp faller inte bara all samhällsvetenskap utan även de flesta naturvetenskaper – och inte heller som oföränderliga regelbundenheter mellan observerbara fenomen.²⁹ ”Förståelse” kan å sin sida aldrig vara någon ersättning eller något alternativ till förklaring. (Även om jag inte vill gå så långt som Bourdieu, som menar att förståelse är helt reducerbar till förklaring,³⁰ så menar jag att förståelse kan sägas beteckna den psykiska sidan av en (teoretisk) förklaring; ingen förståelse utan förklaring men det motsatta gäller inte.)

Den moderna vetenskapsteorin har gjort framsteg i detta avseende och alltfler forskare identifierar numera vetenskapens uppgift som ett *modell-baserat sökande efter generativa mekanismer*. Professorn i teoretisk filosofi i Lund, Bengt Hansson, urskiljer i en historisk sammanfattning tre faser i vetenskapernas utveckling. Fas ett bygger på perception av yttervärld-

29. Som Clark Glymour uttrycker det består den största delen av vetenskaperna av kausala förklaringar utan lagar.

30. Bourdieu (1996) skriver: ”Against the old Dileheyian distinction, it must be accepted that understanding and explanation is the same thing.”

den; det konkreta, sinneserfarenheten, samlas och klassificeras. Under fas två söker man mycket abstrakta, generella principer som kan förklara en mångfald observerbara fenomen. Under fas tre går man just på de ”mekanismer som är verksamma i den osynliga värld som förutsattes i den andra fasen.” (Hansson 1997:7) Det är den fasen naturvetenskaperna befinner sig i för närvarande, och samhällsvetenskaperna befinner sig någonstans i övergången mellan fas två och tre. För att påskynda processen bör vi lämna de mycket abstrakta regelbundenheternas domän för att i stället identifiera mekanismerna bakom sociala fenomen. Argument för teoriutveckling som ett modellbaserat sökande efter mekanismer ges idag av åtskilliga vetenskapsteoretiker, se t.ex. Giere (1999), Gopnik och Glymour (2002) eller, för samhällsvetenskapernas del, Skvoretz (1998).

Målet identifiering av mekanismer är centralt för (forskning i) socialt arbete av det enkla skälet att all rationell social förändring förutsätter kunskaper om orsak-verkandedjor, och ”det finns inget så praktiskt som en bra teori.” Det är också först med kunskaper om generativa mekanismer – till exempel de mekanismer som ger upphov till och/eller bevarar negativa sociala förhållanden – som samhällsvetenskaperna och forskning i socialt arbete kan vara en genuint kritisk och emancipatorisk disciplin. (”Mekanism” definierar jag som det som ligger till grund för kausalitet, eller som *orsaken till en orsak-verkanrelation*, se Brante, 2001.)

Jag har ovan särskilt teorier utifrån deras olika målsättningar. Samhällsvetenskapliga teorier kan också särskiljas utifrån vilken nivå de befinner sig på. I Nationalencyklopedin urskiljer professor Sven Hesse tre nivåer inom forskning i socialt arbete: Den strukturella nivån, grupp- och organisationsnivån, samt individ- och familjenivån. Jag menar att det finns skäl att företa en något finare delning och urskiljer fem nivåer mellan makro och mikro, gällande all samhällsvetenskaplig teori: *individ* (teorier om det sociala jaget, identiteten); *interaktion* (teorier om samspelet mellan individer, face-to-facemöten); *institution* (framför allt organisationsteori); *interinstitution* eller *nation* (klassisk sociologi, teorier om välfärdsstaten) samt *internationell* nivå (teorier om globalisering). En orsak till detta är att samhällsvetenskaplig teori tenderar att bilda kluster kring just dessa nivåer. Det innebär att det föreligger förklarande teori gällande mekanismer och sociala processer på samtliga nivåer, och att det finns tillämpbara teoretiska resurser för forskning i socialt arbete, oavsett vilken nivå man är intresserad av. (Ibid.)

Forskning i socialt arbete som tillämpad sociologi

Forskning i socialt arbete är mångvetenskaplig och den tillämpar teorier från flera olika discipliner. Enligt respondenterna i denna studie är sociologi den ojämförligen tyngsta disciplinen – vissa respondenter hävdar att forskning i socialt arbete är detsamma som tillämpad sociologi.

”Tillämpning” är dock inte heller något entydigt begrepp. Oftast används det för att ange att en praktik eller handling är styrd av en teori eller metod, men tillämpning kan också betyda teori eller metod använd på empiri. Det är möjligt att urskilja en stor mängd olika teoritillämpningar, här nöjer jag mig med att exemplifiera med några varianter som delvis går tillbaka till teoriuppdelningen ovan.

- *Perspektiv.* Forskning i socialt arbete närmar sig en fråga utifrån ett visst synsätt, t.ex. från en interaktionistisk, strukturalistisk, behavioristisk, marxistisk etc. referensram.
- *Klassificering.* All vetenskap använder klassificeringar och typologier för att sortera den empiriska verkligheten. Linnés systematisering av växter och djur, det periodiska systemet inom kemin, eller diagnostiska manualer inom medicinen är exempel på grundläggande kategoriseringar som sedan kan finfördelas i underklasser. Forskning i socialt arbete tillämpar sociologiska periodiseringar som modernitet – senmodernitet, industrisamhälle – kunskapssamhälle, eller typologier som AGIL-schemat, distinktioner mellan livsvärld och system, etc., för att avgränsa och sortera ett forskningsområde. Klassificeringarna utgår ytterst från likheter och olikheter – de observationer som är tillräckligt lika med avseende på ett visst kriterium placeras i samma klass och tvärtom.
- *Teoretisk förklaring.* Ett skeende eller en händelse av typ y relateras till tidigare skeenden eller händelser av typ x med hjälp av ett teoretiskt etablerat samband mellan begreppen X och Y, och sambandet mellan X och Y är i sin tur relaterat till ett begreppssystem, en mer generell teori. Samma logik gäller för förutsägelser, dvs. y förutsäges på basis av det teoretiska sambandet mellan X och Y i de fall x inträffar. (x, X, y och Y kan här beteckna komplexa händelser, variabler och abstrakta teoretiska begrepp). Ofta ges en förklaring genom subsumering; en händelsekedja är ett fall av, ett exempel på, något som är teoretiskt fastställt.

- *Test.* Jämförande studier av t.ex. utfallet av olika åtgärder inom t.ex. socialtjänsten. Program som evidensbaserad metaanalys skulle kunna kopplas till olika teorier med samma förklaringsanspråk och därmed utgöra ”avgörande experiment” i syfte att testa utvalda teories korrekthet.
- *Intervention.* Från teoretiska överväganden skapas en händelse i en naturlig miljö och resultatet utvärderas som ett test av teorin. Interventionen bekräftar eller försvagar teorin (i samhällsvetenskaperna är oftast begrepp som verifikation respektive falsifikation för skarpa begrepp på grund av att det gäller öppna system och det är svårt att kontrollera all möjlig påverkan).
- *Social ingenjörskonst.* En teori används för att styra eller konstruera ett helt händelseförlopp med en mängd orsaksfaktorer och en mängd effekter. Resultatet av lyckad social ingenjörskonst ger inte upphov till icke-avsedda konsekvenser utan behärskar utfallet.

Inom forskning i socialt arbete förekommer samtliga dessa typer av tillämpningar; allt från användning av symboliskt interaktionistiska perspektiv på normalitet, Goffmans delning i totala och andra institutioner, Sheffs förklaring av stolthet och skam, psykodynamiska behandlingsmodeller till vårdanstalter för missbrukare. Samtidigt bör det understrykas att tillämpningen av teori på såväl empiri som praktik tillhör all vetenskaps akilleshäla och största utmaning.

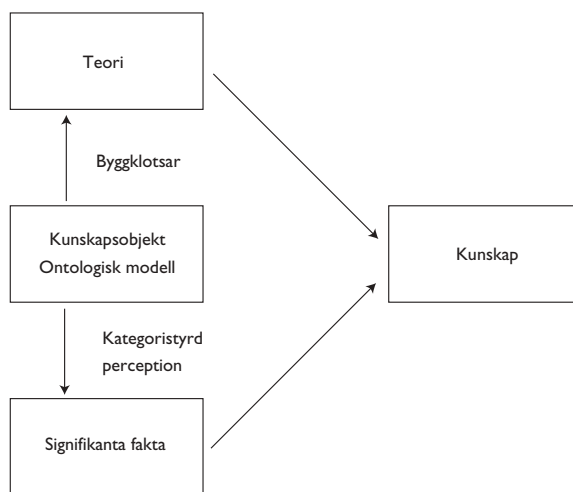
Begreppet kunskapsobjekt ånyo

Låt mig slutligen återvända till ett av de centrala begreppen i denna studie, begreppet kunskapsobjekt, som jag anser vara avgörande för att förstå såväl vetenskapen i allmänhet som vetenskapligheten i ämnet forskning i socialt arbete. Ovan har begreppet använts i stort sett synonymt med kärna, föreställning om ämnesområde eller forskningsfält. Det har emellertid också en annan, filosofisk innebörd som är av stort potentiellt intresse för samhällsvetenskaperna. Det är i denna betydelse begreppet använts inom framför allt den franska epistemologiska traditionen, med namn som Bachelard, Althusser (som också kallade det *problematique*), Foucault (som kallade det *epistémè* eller *arkeologi*), men också Bhaskar (*transitive dimension*). Mindre högtidliga termer för ungefär samma sak är Thomas Kuhns *puzzle* eller Ludwig Flecks *Denkstil*. Självt föredrar jag *ontologisk modell* eller möjligen *epistemisk domän* (Brante, forthcoming).

En av poängerna med begreppet är den antipositivistiska insikten att verkligheten aldrig studeras i ren, omedierad form, utan att det finns ett filter mellan teori och verklighet, och detta filter bör benämnas. Om man inte tar hänsyn till detta bedriver man med Bourdieus ord "spontan sociologi." Bourdieu (1991:13) menar att en vetenskap måste iaktta "epistemologisk vaksamhet" (*epistemological vigilance*, dvs. vara noga med att formulera forskningsobjektet till forskningsbar form): "För sociologen är bekantskap med ens sociala forskningsområde (*his social universe*) det epistemologiska hindret *par excellence*."

Ett icke-spontant, genomtänkt kunskapsobjekt är således en nödvändig förutsättning för teoribyggande. Foucault skriver om kunskapsobjektet eller arkeologin att den "tillåter en att definiera den exakta domän inom vilken en kausal relation kan lokaliseras" (citerat ur Davidsson 1997: 13). Davidsson kommenterar: "Utän denna typ av systematisk beskrivning ... kommer inte den kausala analysen att ha det lämpliga analysobjektet. Det är denna mening en strukturell analys tillåter en att definiera det fält inom vilken en kausal förklaring måste verka." (Ibid)

Kunskapsobjektet tillhandahåller således det grundläggande material teorier utgår ifrån och arbetar med. Vidare styr kunskapsobjektet observationen genom *kategorisk perception* (Gärdenfors, 1994); observationer och fakta är inte teorioberoende utan bestäms till såväl innehåll som signifikans av modellens grundläggande begrepp, något som också gäller data insamlade med statistiska metoder. Kunskapsobjektet kan i denna mening sägas vara primärt i förhållande till teori och observation. Resonemanget kan sammanfattas i en figur:

Det är möjligt att en väg framåt vad gäller att integrera teori med praktik, eller den akademiska- med välfärdsstatsprofessionen, för socialt arbete finns just här, dvs. i ett elaborerat kunskapsobjekt som är gemensamt för teori- och metodutveckling, inriktat på att identifiera de mekanismer som är avgörande för såväl uppkomsten av sociala problem som för åtgärder ägnade att upplösa dem.

Sammanfattning

Som redan påpekats är forskning i socialt arbete idag *socialt* konsoliderat genom sin goda förankring i akademien och i den offentliga sektorn. Allmänt sett är ämnet också stätt i god expansiv utveckling rent forskningsmässigt. Professorerna i denna studie ger oftast en optimistisk bild av ämnets framtid. Det finns många skillnader i åsikter mellan professorerna, men de flesta är helt naturliga och det vore beklämmande om åsiktsmotsättningar inte funnits.

Två problem tror jag är värda att lyfta fram. Båda handlar om risken för alltför mycken fragmentering av forskningen inom ämnet. Det första problemet är helt enkelt den snabba differentieringen av forskningsfält; allt fler områden tas upp och allt fler aspekter läggs på dessa, vilket minskar möjligheten till kumulativ utveckling. Som botemedel föreslår flera professorer att det borde finnas eller skapas ett mindre antal mer bestående teman (eller kunskapsobjekt) som forskare skulle kunna samlas kring.

Det andra problemet gäller vad jag varit inne på ett flertal gånger, dvs. förhållandet mellan akademins och välfärdens skilda rationaliteter. Flera av respondenterna vill inte se något problem här utan menar att det är viktigt att ha med båda. För att travestera Immanuel Kant så tycks man mena att ”teori utan praktik är tom, praktik utan teori är blind.”

Likafullt är frågan viktig inför framtiden eftersom den som vi har sett ger en rad implikationer för vilken vikt och status som bör läggas vid teori- respektive metodutveckling, hur ämnet skall avgränsas, vad som är dess kärna och periferi, och så vidare. Om det är så att välfärdens rationalitet innebär att kunskapsobjektet definieras snävt, som relationen mellan myndighet och klient eller behandlare och behandlad, om syftet med verksamheten är utvärdering av de effektivaste interventionsinstrumenten, om metoden därför främst bör vara kvantitativ analys, så blir forskning i socialt arbete en instrumentellt inriktad, underordnad utredningsverksamhet av mode 2-typ. Om den klassiska akademins rationalitet skall dominera så tycks detta innebära att kunskapsobjektet definieras

brett som sociala problem och om syftet är att förklara dess mekanismer med hjälp av avancerad samhällsvetenskaplig teori, så är forskning i socialt arbete en autonom verksamhet, närmast detsamma som tillämpad samhällsvetenskap.

Det är svårt att förstå annat än att detta idag är en mer eller mindre latent motsättning som kommer att utvecklas och förstärkas, att man antingen går i spagat eller också att den ena rationaliteten kommer att dominera på bekostnad av den andra. Min prognos är, utifrån denna studies resultat, att eftersom professorsstolar och befordringsprofessurer kommer att besättas av personer utbildade inom det egna ämnet så kommer fokus alltmer att ligga på metodutveckling plus problemställningen myndighet-klient, och mindre på teoriutveckling plus forskningsområdet sociala problem i allmänhet. Välfärdsstatens logik kommer alltså att dominera.

Hur bör man gå tillväga för att bevara teorianknytningen, den tillämpade samhällsvetenskapen? De försök att förena de båda professionstyperna, dvs. det som kallas att förena teori och praktik, ibland att forskningsbasera praktiken, handlar ofta om att t.ex. låta forskare undervisa på grundnivån, eller dylikt. Det är förstås utmärkt, men problemet är i grunden inte praktiskt utan teoretiskt. Vad som behövs är en teoretisk plattform där teori och praktik kan förenas. En möjlighet till detta skulle kunna vara att utgå från modellen ovan. Ett gemensamt kunskapsobjekt ger möjlighet till å ena sidan noggranna mätningar av interventioner och samband, dvs. svar på frågan ”hur”, och å den andra teoretiska fördjupningar i syfte att förklara sambanden, dvs. svar på frågan ”varför.” Det viktiga är därför gemensamma begrepp som kan utgöra såväl teoretiska faktorer som empiriska variabler. Med en sådan utgångspunkt behöver det inte nödvändigtvis råda någon större motsättning mellan evidensbaserad metaanalys och teoretisk förklaring; båda startar från ett modellbaserat sökande efter samband och generativa mekanismer där modellen är gemensam. Så för att avsluta med optimistiska tongångar så tycks forskning i socialt arbete vara i en unikt gynnsam position att lösa det eviga gap mellan teori och empiri som plågat samhällsvetenskaperna sedan dess begynnelse. Potentialen finns där; uppgiften är att integrera empiri och praktik med modern samhälls- och beteendevetenskaplig teoribildning. Därför bör ämnet socialt arbete sträva efter att inte endast bevara utan även fördjupa samarbetet med närstående ämnen, främst modern sociologi.

Appendix om begreppet kunskapsobjekt

Begreppet kunskapsobjekt kan som sagt framstå som svårbegripligt, därför ytterligare några ord och försök till exemplifiering. Filosofer har infört det av filosofiska skäl för att beteckna en mediator mellan teori och verklighet. Men om det finns en sådan mediatör eller ett sådant filter så bör det preciseras och dess konsekvenser för samhällsvetenskaperna bör klargöras. Ett argument för att explicera kunskapsobjektet är att forskningen blir stabiliserad; teorier behöver inte endast följa och fragmenteras av samhällsutvecklingen utan ger större möjlighet till fördjupning.

Filosofer har givit begreppet ytterst abstrakta och ibland svårbegripliga definitioner, tyngda av historiefilosofiska överväganden. För den moderna samhällsvetenskapens del bör vi gå åt andra hållet och göra det användbart genom att förenkla det, förhoppningsvis utan att förflacka det alltför mycket.

Jag ser det på följande sätt. Ett kunskapsobjekt omfattar de mest grundläggande storheterna en vetenskap har att pussla med. Det kan kallas en *modell* eftersom det består av ett antal bitar eller grundläggande byggstenar med en viss ordning, vissa relationer. Modellen är *ontologisk* eftersom den betecknar vad som (antas) existera. Fortsättningsvis använder jag därför *ontologisk modell* i stället för kunskapsobjekt.

En ontologisk modell anger vad som existerar och vad vi därför kan ha kunskap om, och utesluter samtidigt vad vi inte kan ha kunskap om. Det bestämmer därför också vad som kan sägas, vad som är relevanta argument och vad som inte är det, och detta är i sin tur avhängigt forskningens utveckling. Exempelvis tillhörde Gud den ontologiska modellen för många vetenskaper under 1500-talet, men idag är det inte så, och "Guds inverkan" är därför inte längre någon epistemisk faktor och kan inte utgöra ett argument eller en del av en vetenskaplig teori (även om det fortfarande finns "anti-darwinister" eller "kreationister"). På liknande sätt förhåller det sig med begrepp som "flogiston" eller "attraktion" inom kemin, eller att atomer är odelbara.

Ontologiska modeller är renodlingar eller abstraktioner som syftar till att lyfta fram de viktigaste komponenterna för att förklara fenomen eller processer i verkligheten. Ofta användes analogier för att konkretisera en ontologisk modell. Lord Rutherford, som skapade den numera övergivna atomteorin, hävdar att han tänkte sig sin modell av atomerna som korpuskler genom att föreställa sig dessa som "små hårda biljardbollar, helst röda eller svarta." Harvey föreställde sig blodcirkulationen som en hydraulisk modell. Lord Kelvin menade 1884 att testet på om vi förstår ett speci-

ellt problem inom fysiken är: ”kan man göra en mekanisk modell av det?” Inom sociologin var det en gång i tiden vanligt att använda organiska modeller för att tänka sig samhället; ett samhälle kunde vara sjukt eller friskt, det innehåller vita blodkroppar (poliser), en hjärna (förmodligen regeringen), och så vidare. Herbert Spencers verk är ett exempel.

En ny ontologisk modell kan uppstå på många sätt; genom en plötslig upptäckt, en mödosam och utdragen matchning av teori och data, men också genom analogier och/eller kombinationer av tidigare kunskaper. Ett exempel är Darwin, som försökte förklara naturens variationer genom sin teori om det naturliga urvalet. Han hämtade sitt ”råmaterial” från två skilda områden. Å ena sidan drog han slutsatser från de metoder man använde vid avel och korsbefruktning – ”bättre arter” kan skapas genom att välja ut exemplar med de önskade egenskaperna. (Här har vi naturens selektionsprocess i forcerat tempo; den naturliga selektionen är för långsam för att kunna observeras.) Den andra delen av Darwins teori är hämtad från Thomas Malthus befolkningslära. Befolkningstillväxt tillsammans med begränsade tillgångar leder till att det blir en kamp om överlevnaden; vad Spencer sammanfattade som ”The Survival of the Fittest”. Här finner Darwin den mekanism som gör att vi inte behöver ha någon ”uppfödare” eller medveten planerare av selektionsprocessen (Harré 1978:176–7). Dessa båda modeller från andra områden bildar sedan ontologisk modell för biologin, som sedan förändras genom Gregor Mendels ärftlighetslära och Wilhelm Johannsens teori om genotyp och fenotyp vilket bildar bas för nästa ”språng”, dvs. Watson och Cricks upptäckt av DNA’s molekylstruktur.

Såsom i naturvetenskapen, så ock i samhällsvetenskapen; även här är utgångspunkten förenklingar och abstraktioner så att de centrala faktorerna framträder. Karl Marx var särskilt tydlig vad gällde sin ontologiska modell, som är det kapitalistiska produktionssättets ekonomiska rörelselagar. I inledningen till *Kapitalet* anger han dess innehåll. Området måste uppfattas som en naturhistorisk process vars dynamik är ett spel mellan olika sociala krafter. Människor ingår i domänen endast som bärare av de samhälleliga strukturerna. De uppträder inte som individer, utan som representanter för ekonomiska krafter:

”Ett ord för att förebygga eventuella missförstånd. Kapitalistens och jordägarens gestalter skildrar jag ingalunda i något rosenskimmer. Men det handlar härvidlag inte om personerna, annat än i den mån de är personifikationer av ekonomiska kategorier, bärare av bestämda klassför-

hållanden och intressen. Mindre än någon annan kan min ståndpunkt, vilken uppfattar de ekonomiska samhällsformationernas utveckling som en naturhistorisk process, göra den enskilda ansvarig för tillstånd, av vilka han själv är en social produkt, hur mycket han än strävar att höja sig över dem.” (Marx 1969: 5).

Det förekommer alltså inga individuella viljor i denna modell, även om individuella viljor kanske existerar i verkligheten. Man kan säga att subjekten är bortabstraherade – men man kan också säga att de inte existerar i marxismens ontologiska modell. Därför är alla de otaliga försök som gjorts att kritisera eller reducera *Kapitalet* genom att föra in olika typer av subjekt felaktiga, eftersom de bryter mot undersökningens förutsättningar. På samma sätt är det felaktigt att kritisera Marx för att inte ha utvecklat någon socialpsykologi – det var inte den uppgift han ställde sig utan just att finna kapitalets rörelselagar. Samma sak gäller kritik av t.ex. Parsons för att inte ha med ”människor av kött och blod” i sin sociologi eftersom den syftar till att förklara social ordning genom ett system av funktionella makrostrukturer.

För att ta ett analogt exempel. Inom astronomin studeras bl.a. planeternas rörelser. I astronomins ontologiska modell existerar planeterna som masspunkter, med egenskaperna massa och hastighet enbart, och genom denna ontologiska modell kan man beräkna deras rörelser i förhållande till varandra – planeternas rörelselagar. Att kritisera astronomin för att inte ta med attribut som att jorden är skrovlig och består av hav, berg och land, eller att solen utsänder strålning, vore lika befängt som att kritisera Marx för att inte moralisera över enskilda kapitalister.

I den moderna samhällsvetenskapen förekommer ontologiska modeller ofta som grundläggande figurer innehållande ett antal boxar och pilar mellan dessa. Det finns en renässans för denna typ av modellbyggande inom sociologin, vilket återspeglas i tidskrifter som t.ex. *Sociological Theory*. Se också Brante (1999b) för exempel.

En ontologisk modell utgör grundval för å ena sidan teorier, å andra sidan vetenskaplig perception, enligt figuren ovan. Därför kan man säga att den är logiskt (om än inte forskningsmässigt, där relationen är dialektisk) primär i förhållande till teoriutveckling och observation.

Referenser

Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2000). "Metoder i socialt arbete – vad är det?" I Meeuwisse, A., Sunesson, S. och Swärd, H., red (2000). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och kultur.

Bourdieu, P. (1991). *The Craft of Sociology*. Berlin: De Gruyter.

Bourdieu, P. (1996). "Understanding." *Theory, Culture and Society*, No 2.

Brante, T. (1987). "Konstitueringen av nya vetenskapliga fält: Exemplet forskning i socialt arbete". *Sociologisk forskning* nr 4 1987.

Brante, T. (1999a). 'Professional waves and state objectives: A macro-sociological model of the origin and development of continental Professions, illustrated by the case of Sweden.' I Hellberg, I., Saks, M. och Benoit, C. (eds). *Professional Identities in Transition*. Södertälje: Almqvist & Wiksell International.

Brante, T. (1999b). *Sociologiska landvinningar*. Jubileumsföreläsningar, Göteborgs universitet.

Brante, T. (2001). "Consequences of Realism for Sociological Theory-Building." *Journal for the Theory of Social Behaviour*, No 2.

Davidson, A. (1997). *Foucault and His Interlocurs*. Chicago: University of Chicago Press.

Dellgran, P. & Höjjer, S. (2000). *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Göteborg: Kompendiet.

Giere, R. (1999). *Science Without Laws*. Chicago: University of Chicago Press.

Gärdenfors, P. (1994). VEST.

Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish*. New York: Vintage.

Hallberg, M. (2000). "Teori och praktik som forskningsobjekt." Meeuwisse, A., Sunesson, S. och Swärd, H., red (2000). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och kultur.

- Hansson, B. (1997). "Vetenskap och samhälle". *Tvårsnitt*, nr. 2.
- Marx, K. (1969). *Kapitalet. Första boken*. Staffanstorps: Cavefors.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2002). "Vad är ett socialt problem?" i Meeuwisse, A. & Swärd, H., red (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Månsson, S-A. (2001). *Socionomen* nr 3.
- Månsson, S-A. (2002). "Att förstå sociala insatsers värde?" *Kunskap, erfarenhet och intuition*. FoU Skåne, Skriftserie 2002:2.
- Nygren, L. (2000). "Har socialt arbete en teoretisk kärna?" i Meeuwisse, A., Sunesson, S. och Swärd, H., red (2000). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och kultur.
- Shils, E. *Encyclopedia Britannica*.
- Skvoretz, J. (1998). "Theoretical Models: Sociology's Missing Links." I Sica, A. (red), *What is Social Theory?* Oxford: Blackwell.
- Smelser, N. (1968). *Essays in Sociological Explanation*. Chicago: Chicago University Press.
- Sunesson, S. (2002). "Sociala problem och samhällsbekymmer i historien." I Meeuwisse, A. och Swärd, H., red (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Tengvald, K. (2001). *Socionomen* nr 1 och 3. <http://www.sos.se/FULLTEXT/115/2001-115-1/2001-115-1.htm>